

Från teknikfascination till programkritik

TV-förevisningar i Stockholm under 1930-talet samt 1954

MADELEINE KLEBERG

Första gången allmänheten kunde ta del av television i Sverige var i december 1930. Då förevisades skotten John Logie Bairds "televisor" på Svensk Filmindustris (SF) biograf Röda Kvarn i centrala Stockholm. Televisor var Bairds egen benämning på sändar- och mottagarapparaturen (Moseley et al 1935:9).¹

Fem år senare, i december 1935, kunde intresserade bege sig till *Stockholms-Tidningens* kontor vid Slussen i Stockholm eller till *Dagens Nyheter*s kontor vid S:t Eriksplan för att stifta bekantskap med "synradion". De två tidningarna samarbetade var för sig med Radiola Svenska Radioaktiebolaget (SRA/Radiola) och utsändningarna skedde från Radiolas lokaler på Kungsholmen.

I november 1938 erbjöds stockholmarna möjligheten att kombinera två tekniska nymodigheter som var för sig befrämjade "rörlighet". Genom att färdas i den nyinstallerade rulltrappan upp från Kungsgatan nådde man utställningen som visade "levande fjärrbild med ljud". Nu var det *Stockholms-Tidningen* ensamt som i samarbete med Svenska Philips stod för arrangemanget.²

Efter andra världskriget var det många aktörer som drev frågan om televisionens etablerande i Sverige. En ofta anförd förklaring till varför det ändå dröjde med reguljära televisionssändningar är att det inom det socialdemokratiska partiet, i regeringsställning sedan 1932, inte fanns något egentligt intresse för TV (Hadenius 1998:137, Nilsson 1961: 40, Wirén 1986:111). Ett initiativ från filmproduktions- och distributionsföretaget Sandrews innebar emellertid att regeringen hastigt under senvåren 1954 agerade i televisionsfrågan. Under en vecka i maj 1954 förevisade nämligen Sandrews TV i Stockholm. En stor del

av programmen var sponsrade och bland annat detta satte fart på dem som önskade "public service" modellen. Sandrews fick avslag på sin begäran om förnyad koncession att sända TV och Radiotjänst fick i uppgift att snarast inleda en utbildnings- och experimentverksamhet. Två år senare, hösten 1956, blev verksamheten reguljär efter att riksdagen godkänt införande av svensk rikstelevision i Radiotjänsts regi.

Identitetskris och 'remediering'

"Gamla media" har en gång varit "nya media". Det är såväl kulturteoretiskt som mediehistoriskt intressant att studera vilka sociala, politiska och kulturella betydelser som tillskrivs ett nytt medium innan en större allmänhet tagit det i bruk. Denna fas av ett mediums historia kan sägas handla om att identifiera det nya mediets "väsen" eller substans och präglas därmed av "mediefilosofiska" ambitioner. Under årens lopp har forskare inom skilda discipliner ägnat sig åt mediefilosofiska studier, till exempel Walter Benjamin, Pierre Bourdieu, Harold Innis, Marshall McLuhan och Raymond Williams för att nämna några nu ur tiden gångna.

När ett nytt medium håller på att etablera sig passerar det genom en "identitetskris" – det råder osäkerhet om hur det nya förhåller sig till redan etablerade medier. Dess plats, status och sammanhang är svårdefinierbart (Gitelman och Pingree 2003: xiff). Ett mediums "identitetsutveckling", i detta fall televisionens, gör det också möjligt att reflektera över hur televisionen var under en kort tid men upphörde att vara, hur det kunde ha varit och hur det blev (ibid). Skilda aktörer som uppfinnare, entreprenörer, företagsledare, finansärer strävar efter att lansera just sina uppfattningar om mediets ekonomiska, sociala, politiska och kulturella betydelser och unika egenskaper, vilket bidrar till omvärldens osäkerhet kring det nya mediets "natur". Grundproblemet i etable-

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet, Box 27861, SE-115 93 Stockholm, kleberg@jmk.su.se

ringsfasen är att hitta mekanismer som ska upphäva olika delar av osäkerheten, bland annat genom att demonstrera teknikens funktionsduglighet och på så sätt få potentiella finansörer att satsa och att finna de som vill driva verksamheten – bolag, offentliga affärsverk eller andra organisationer – samt få brukarna att investera i apparater (Kajiser 1994, s 76ff). När det gäller tekniker för medierad kommunikation såsom telegraf, radion och televisionen återfinns i Sverige vissa återkommande aktörer. Inom näringslivet finns tillverkningsindustrin och företrädare för pressen oavsett tidsperiod liksom politiker och ideella föreningar. Utöver aktörer inom näringsliv och det civila samhället är staten en tredje sfär som agerar i varje skede liksom Telegrafstyrelsen – Telia med sin starka koppling till staten som ett vid tiden statligt affärsdrivande företag.

I en studie av radions etablering i USA har Susan Douglas som sin teoretiska utgångspunkt hur radion konstruerades socialt och hon menar att likaväl som olika aktörers agerande påverkar en tekniks tillämpning, likaväl påverkas den av hur journalistiken formulerar sig kring teknikens möjligheter och betydelse (Douglas 1987: xvii). Det rör sig om relationen mellan å ena sidan offentliga berättelser om en teknik och å andra sidan den privata kamp som förs bakom scenen för att perfektionera och kontrollera uppfinningen för kommersiellt bruk. För att förstå de processer som gäller en tekniks assimilering och legitimering måste analyser inkludera inte bara teknik- och organisationshistoria utan också medieutbudets representationer av det nya fenomenet.

Utvecklingen av ett nytt medium kan i stort beskrivas utifrån den grad äldre medier ”remedieras” i det nya (Bolter & Grusin 2002). Detta avser såväl tekniker för distribution och produktion som innehållsmässiga genrer och estetiska former.³ Det tekniska nya när det gällde televisionen var möjligheten att samsända ljud och rörlig bild från en plats till många andra platser och detta utan tidsfördröjning. Själva distributionen var ett tekniskt system som dittills radion svarat för och samsändning av ljud och bild hade filmen svarat för – om än ganska kort tid när vi talar om 1930-talet. Detta var så att säga utgångspunkten.

När det gäller produktion, innehåll och estetiska former var inget givet från början. Televisionen, liksom radion, var tekniska system som föregick sitt innehåll. Någon närmare förhandsuppfattning om vad de nya systemen skulle innehålla fanns knappast. Innehållsfrågorna löstes, som Raymond Williams beskriver det, ”parasitär”, det vill säga lånade från redan etablerade genrer eller evenemang (Williams 2001).

Redan etablerade medier tvingas i sin tur att förhålla sig till det nya. När ett nytt medium introduceras utmanas de ”gamla” och tvingas som botemedel (jfr det latinska ordet *remederi* ”att bota”) tillämpa modernisering av såväl teknik som innehåll (Bolter & Grusin 2002:59). Ett nutida exempel är strävan hos aktörer bakom ”gamla” elektroniska och tryckta medier att behålla sin av webben hotade status genom att bli en del av denna.

För audiovisuella medier finns det två förhållningssätt vad avser den reception eller upplevelse man vill skapa och som bygger på val av estetisk form eller berättarform. En estetik (den dramatiska) syftar till att få publiken att bortse från mediets förmedlande form och i stället övertyga lyssnaren/bedräktaren att hon eller han själv är fysiskt närvarande inför de föremål som representeras; ett slags genomskinlig samtidighet eller omedelbarhet. Det andra förhållningssättet är att påminna publiken om mediets förmedlande existens: ett slags hypermedialitet (se t ex Bolter & Grusin 2002).

Both new and old media are invoking the twin logics of immediacy and hypermediacy in their efforts to remake themselves and each other. (Bolter & Grusin 2002:5)

Samtidigheten eller den direkta överföringen från ett ställe till ett annat är en viktig aspekt när det gäller att uppnå känslan av omedelbarhet – eller frånvaron av ett förmedlande medium. Vi blir delaktiga av en händelse precis när den sker. Det är kring detta, den rumsbefriade samtidigheten, som mycket av den kommunikationsteknologiska utvecklingen kretsar allt från telegraf, telefonen, radion, televisionen, internet, kamera- och videotelefonen: att betvinga rumsliga och tidsmässiga avstånd (Thompson 2001:46). Genom att sända ”live” kunde och kan televisionen hävda ett ”här och nu” till skillnad från fotografien och filmen. Den estetik som förmedlar känslan av omedelbarhet eller direktitet återfinns i synnerhet i genrer som dokudramer eller ”reality-TV” men också i pratshower. Hypermedialiteten ger sig till känna i program där mediets betydelse eller förmedling inte går att bortse från utan i stället är dess förutsättning, till exempel ”sitcoms” men också olika tävlingsformer som Eurovision Song Contest eller Vem vill bli miljonär (Bolton & Grusin 2002:187). Nyhetsverksamheten i sin tur gör anspråk på att redovisa vad som faktiskt händer, det vill säga ett slags oförvanskad omedelbarhet, samtidigt som nyhetsförmedlingens iscensättning är högst påtaglig och iakttagbar i TV-rutan (ibid:189).

Under åren runt 1930 karaktäriserades experimentverksamheten med television av konkurrens

mellan uppfinnarens olika system och dessas entreprenörer. Det var därmed i allra högsta grad själva tekniken och apparaterna – det vill säga mediet som förmedlare – som det handlade om. Mot denna bakgrund finns det skäl att tolka de tidiga TV-förevisningarna som demonstrationer av ny teknik, förhållningssätt som använts vad gäller såväl stumfilmens som röntgenbildernas tidiga mottagande kring sekelskiftet 1900 (Gunning 1990, Jülich 2002). Tidiga filmvisningar hade mer likheter med händelser på ett nöjesfält än med spelfilmens illusoriska berättarstil så som den kom att utvecklas senare mot slutet av 1910-talet. Det var snarare demonstrationer av maskinerna än själva filmerna som lockade publik. (Gunning 1990:58) Utifrån detta mediekulturella perspektiv belyses den speciella estetik som omfattar bland annat visningsmiljön och publikreaktioner och där maskinen/apparaten är en attraktion i sig. Därmed inkluderas de tillvägagångssätt, utöver själva innehållet, som användes för att fånga åskådarnas uppmärksamhet. Det kunde handla om ljudeffekter, om konferencier vid visningarna eller om teknikens entusiastiska kommentarer. Mindre betydelse fästes under dessa förevisningar vid teknikens sociala form, det vill säga hur den mer allmänt skulle tillämpas och vilka behov den svarade mot.

Teknikförevisningar är dessutom viktiga inslag i ett samhälles behov att manifesteras modernitet (Ekström 1994). Kommunikationstekniker som på olika sätt syftar till att bemästra rumsliga och tidsmässiga avstånd har spelat, och spelar alltjämt, en nyckelroll i moderniseringsprocesser och i föreställningar om vad som utgör modernitet.

TV-förevisningarna under 1930-talet samt Sandrew-veckan 1954 blev alla omskrivna i delar av stockholmspressen. Vid sidan av dagspressen diskuterades också fenomenet i branschanknutna tidskrifter som *Biografägaren*, *Radio och Grammofon* samt *Radiolyssnaren – veckans radioprogram*, ofta utifrån frågor om televisionen utgjorde ”hot eller löfte” för redan etablerade bild- och ljudmedier.⁴

Visst kan man hävda att televisionen alltjämt i dag befinner sig i ”identitetskris” utifrån mångfaceterade omdömen om innehållet och med nya motagningsapparater som datorer och mobiltelefoner. Idag har dock de allra flesta av oss erfarenhet av mediet. När det gäller de förevisningar som föregick den reguljära TV-starten var det tidningarnas sätt att tolka receptionen som i mångt och mycket fick betydelse för en mer allmän uppfattning om vad det nya fenomenet kunde innebära. Mellan raderna skymtade olika intressenter som radioindustrin, dagspressen själv och andra delar av näringslivet. Endast undantagsvis fanns beskrivningar av olika politiska

uppfattningar om TV-mediets framtid. Jag låter det vara en öppen fråga om i vilken grad pressens rapportering hade betydelse för det sätt som televisionen kom att regleras i Sverige i form av public service företag. Den långbänk som TV-frågan kom att dras i svarade under alla omständigheter inte mot den fascination inför det nya mediet som pressmaterialet gav uttryck för.

I denna artikel är mitt syfte att belysa hur man i pressen försökte fånga å ena sidan mediets unika art, å andra sidan dess relation till andra medier. TV-förevisningarna bjöd tidningarna på material om apparatur, teknikersystem, programinslag och medverkande, konferencier, visningsmiljö och publikreaktioner. Till att börja med var det apparaterna och tekniken som fascinerade. Så småningom riktades intresset mot själva programinnehållet och vad som skulle anses som bra television.

1930 Samtidens medier

TV-förevisningen på Röda Kvarn 1930 kan ses i relation till samtida redan etablerade medier och medieutbud. Filmspelåret 1929-30 innebar ljudfilmens startsäsong i Sverige och från och med 1931 producerades enbart ljudfilm. Mot slutet av 1929 hade två så kallade ”tonfilmer” premiär och blev båda kassaframgångar (Furhammar 1991:129). I *Konstgjorda Svensson*, kunde man höra Fridolf Rhudin i en kort ingress. I övrigt utgjordes filmens ljudinslag av inströdda sång- och musiknummer. *Säg det med toner* var också den uppbyggd som en stumfilm med texter och inslag av sång och musik men utan tal. För båda filmerna återgavs ljudet från grammofonskivor.

I likhet med stumfilmens tidigaste historia byggde den tidiga ljudfilmen på en varieté- eller revykomposition snarare än på en dramatiserad berättelse (se t ex Williams 2001:16f). En sådan struktur gällde också för det innehåll som visades i ”television” på Röda Kvarn. Fridolf Rhudin var en bland de medverkande liksom Hilmer Borgeling som sjungit in ledmotivet i *Säg det med toner*. Varietéteaterns direkta tilltal till publiken, långt ifrån spelfilmens illusoriska negligering av densamma, är ytterligare ett perspektiv att lägga på den första TV-förevisningen i Sverige.

Ljudfilmen höll alltså på att introduceras på de svenska biograferna hösten 1930. Även journalfilmen hade tagit de första stegen med synkrona inspelningar av bild och ljud. Gustav V:s invignings-tal på Stockholmsutställningen sommaren 1930 hade genom Röda Kvarns ägares försorg, SF, spelats

in som en av de första svenska journalfilmerna med optiskt ljud. Redan samma kväll som utställningen invigts kunde journalfilmen ses på SF-biografen Palladium (Habel 2002:36).

Under ljudfilmens första månader utgjorde den också underlag för programinslag i radion. Avsnitt ur mer uppmärksammade ljudfilmer upptogs genom en ledning direkt från ljudfilmsaggregatet till radiostationens förstärkare. Detta innebar bättre ljudåtergivning i radio än den som var i biograflokalen (*Radiolyssnaren*, nr 36/1930, s 3). *Radiolyssnaren* beklagade att dessa programinslag hade fått minskat utrymme i radion. De utgjorde nämligen, enligt tidskriften, ett nytt och originellt inslag som dessutom hade ett stänk av aktualitet, något som bedömdes som önskvärt för radioprogrammen över huvud taget. Ett tydligt exempel på hur ett ”gammalt” medium – dock ej med mer än fem år på nacken – återutsänder eller ”remedierar” inslag från ett nytt medieutbud, ljudfilmen, som säkert kändes hotande för radion som dittills varit det enda publika ljudmediet.

Radiotjänst inledde sina sändningar 1925 och den trådlösa överföringen av radio utvecklades snabbt mot slutet av 1920-talet. Anropet ”Stockholm-Motala” angav att programmet sändes från Stockholm via ledning till Motala för att därifrån, trådlöst, sändas via etern (Wormbs 1997:49). Motalastationen togs i bruk 1927 och därmed nådde Radiotjänsts sändningar en tredjedel av landets befolkning. En översikt visar att 1930 hade uppemot en halv miljon av landets hushåll skaffat sig radiolicens och Sverige var efter Danmark det land som hade det högsta antalet radiolicenser per capita (Heimbürger 1974:751, *Radiolyssnaren* nr 52/1929-30). Även om musik och föredrag utgjorde en anseelig del av radioutbudet fanns det en bredd utöver detta. I slutet av 1920-talet omfattade utbudet även teaterföreställningar, revyer och sketcher, med sändningar ett par gånger i veckan (se t ex Nordberg 1998:48f, Nordmark 1999: 36f).

Tidnings- och entreprenörsintressen

En förutsättning för televisionens fortsatta utveckling var en entusiastisk publik. Det var tidningarna som till omvärlden tolkade publikens reaktioner. Tidningarna kunde också förväntas ha egna intressen i det nya mediets framgång. Ett sådant var som annonsörer för de nya apparaterna, ett annat som aktiv producent av innehållet. Detta var en tid då tidningarna hade stort inflytande över radion, bland annat genom representation i Radiotjänsts styrelse och genom det nyhetsmonopol vad gällde radions sändningar som utövades av Tidningarnas Tele-

grambyrå. Det nya mediet TV kunde också ses som ett hot mot den rådande mediestrukturen där värnandet om radion låg i tidningarnas intresse så länge osäkerhet rådde om televisionens innehåll.

En annan part med ekonomiskt intresse var uppfinnaren och det bolag som bildats kring Bairds television. Det televisionssystem som förevisades på Röda Kvarn var tänkt för en större publik på lokal. Men Baird hade också tagit fram en TV-mottagare för hemmabruk, som i februari 1930 hade börjat försäljas på den brittiska marknaden. Någon månad efter det att försäljningen påbörjats sändes bild och ljud samtidigt ut via BBC:s Londonsändare (Riback 1984:91).⁵ Sändningarna producerades av Bairds personal. Den engelska tidningen *Bradford Telegraph and Argus* rapporterade från denna trådlösa televisionssändning, den första som kunnat uppfångas utanför London.

Klockan 11 kungjordes att sändningen skulle börja. Högtalaren kopplades av och ”Televisor”-apparaten knäpptes på. Genom en öppning, som mätte ungefär 2x4 tum syntes orangeröda prickar, som snabbt gled förbi ögat, så att slutligen en fyrkant av orangefärgat ljus bildades. Mottagaren justerades och prickarna formade sig till en mans ansikte. Ännu en justering och ansiktet blev tydligt urskiljbart. De tre eller fyra personer, som voro församlade i rummet, sågo med häpnad mannen vända på huvudet först till ena sidan. Så till den andra, öppna munnen, höja ögonbrynen, skratta och rynka pannan. Det var svårt att fatta, att denna bild sändes genom luften 200 engelska mil. Radiolyssnare, som kända till svårigheten att få in Londonprogrammet, kunna förstå den triumf detta innebär och det är tydligt att televisionen har nått en sådan utveckling, att den kan få stor betydelse för underhållning. (Återgivet i Moseley m fl 1935:15)

Bildytan i ovanstående tidningsreferat anges till 2x4 tum, det vill säga 5x10cm. I 2004 års lansering av MoVi-samtal (videosamtal) i 3G-mobiler och 2005 års lansering av TV-sändningar till 3G-mobiler är bildytan i en modell 4x5 cm och i en annan modell 4x6 cm.

Stockholmsutställningen och Röda Kvarn

Televisionsvisningen på Röda Kvarn skedde samma år som Stockholmsutställningen 1930 av konstindustri, konsthantverk och hemslojd. Utställningen, som innebar funktionalismens genombrott i Sverige, var under några sommarmånader uppförd på norra delen av Djurgården i Stockholm.

Sommaren 1930 hade biografen Röda Kvarn inrättats som en allmän mötesplats för Stockholmsutställningens mer långväga besökare och tjänat som allt från hotelllobby och informationscenter till utställningslokal och konsertsal (Habel 2002:37). Med andra ord hade biografen redan före TV-förevisningen etablerat sig som en plats starkt förbunden med "det senaste". Till detta kan läggas att när Röda Kvarn invigdes som dåvarande Svenska Bios paradbiograf 1915 kunde den ses som en provokation mot teaterkulturen, representerad av den närbelägna Kungliga Dramatiska Teatern. Med Röda Kvarn hade skapats "ett offentligt rum som i sin nobla vulgaritet väl svarade mot den nya konstarens särställning i kulturlivet" (Furhammar 1991:47).

I *Acceptera*, Stockholmsutställningens programskrift, siades det om televisionen. Om det var så att bilen och biografen drog människor från hemmet så höll radion henne kvar och televisionen bedömdes få en ännu större betydelse i den riktningen. Lika litet som radion blivit en konkurrent till grammofofonen, lika litet trodde man att televisionen skulle bli det till biografen. Däremot skulle televisionen innebära ett

nytt meddelemedel och ett nytt sätt att förmedla kunskap. Om man t.ex. tänker på undervisningen, så torde väl populärföreläsningarna helt försvinna, föreläsaren kan stå i en studio och göra naturvetenskapliga experiment, demonstrera tavlor etc. som en lärare i ett klassrum. Detta är väl det första, som kommer att ske. Det ligger inom de nära möjligheterna att den kommer att inverka på hela vårt sätt att röra oss. I varje fall växer hemmets funktion i betydelse genom den. (Återgivet i Nordmark 1999:50).

Såsom i klädskapets spegel

Bairds "televisor" var ny och komplicerad, och långt ifrån fulländad, men den erbjöd en föraning om vad framtiden kunde tänkas bära med sig. Även om television inte tidigare demonstrerats på speciellt många platser, var det sedan länge ett känt fenomen. Vid 1800-talets mitt förutsågs televisionen som idé men var i dess tidigaste stadier svår att skilja från telegrafisk överföring av bilder. 1842 föreslogs en anordning för bildöverföring via elektriska ledningar (Raymond Williams 2001:16ff).

Teckningarna som *Radiolyssnaren* återgav var hämtade från en fransk roman "La vie électrique" utgiven 1883. (illustration 2: *Radiolyssnaren* nr 5/1931): Radiolyssnarens läsare fick veta att de då redan 50 år gamla teckningarna hade gått längre än

var man 1930 hade hunnit genom att de inkluderade en "utvecklad" television.

På den första bilden sitter familjen kring aftonlampan till vilken en apparat med högtalare är kopplad, tydligen avsedd för nyheter, eftersom den är märkt med ordet Journal/.../. Den vita ytan i bakgrunden skall tydligen användas för televisionen. På bild 2 är denna i verksamhet, det är i själva verket ett särskilt kabinett, där den intresserade lyssnaren – och åskådaren – kan placera sig. Nr 3 visar en högtalartyp, överraskande modern även enligt våra anspråk, och nr 4 en annan, avsedd för mera sybaritiskt avlyssnande. Till de två sista bilderna lämnar författaren tyvärr ingen förklaring. Vi få således inte veta, varken varför mannen på nr 5 blir så förgrymad, om det är för någonting som radiodamen säger till honom, eller helt enkelt av avoghet mot tekniska nymodigheter, eller varför mannen på nr 6 blir så förskräckt. Fast det sista kanske är lättare att förstå. (*Radiolyssnaren* 5/1931)

Även om televisionen sedan länge var ett känt fenomen förekom det sparsamt med ansträngningar att samordna det splittrade utvecklingsarbetet med TV-tekniken jämfört med det som skett under den elektriska telegrafins och telefonins framväxt (Williams 2001:16ff).

Radiolyssnaren 5/1931

Ljudradions etablerande kan karaktäriseras som rena ”surprise party” i och med att radiotekniken kom i civila händer efter första världskriget och började användas för rundradiosändningar (Boddy 1993:16). Även i Sverige gick själva etablerandet av ljudradion mycket snabbt och till detta bidrog entusiastiska politiker liksom positivt inställda tidnings-skrivare (Kleberg 2003).

Den tekniska apparatur som förevisades på biografen Röda Kvarn i december 1930 var Bairds så kallade mekaniska television.⁶ Under den gångna sommaren hade den först ställts ut på biografen Coliseum i London. Därefter placerades den på en transportvagn och under sin väg till Stockholm förevisades den på Scala i Berlin och i Paris på Olympia. Stockholm blev därmed den fjärde europeiska stad som gav sina invånare chans att ta del av denna storbildsanläggning och vad den hade att erbjuda.

Bildskärmen var avlång och mätte ungefär 0,75 m x 1,75 m och liknades vid ”ett bättre klädkåp i ordinarie storlek” där själva bildytan angavs motsvara klädkåpets spegel (*Stockholms-Tidningen* 8/12 1930). Denna mottagarapparat hade placerats på biografens scenutrymme framför filmduken. I biografens foajé en trappa upp hade två rum iordningställt. I det ena fanns sändaren som i stort sett bestod av en motordriven nipkowskiva (se not 5) (*Radio och Grammofon* nr 20 1930, s 532). Det andra rummet användes som studio. Från studion och sändaren överfördes inslagen via en kabel ned till mottagarapparat i biografens salong.

Glansfull premiär

Ett par dagar före premiärvisningen på Röda Kvarn fick tidningsläsarna bland bioannonserna läsa att stockholmarna skulle få stifta bekantskap med

det nyaste tekniska undret – Bairds berömda televisioner. /.../ Svensk Filmindustri har nämligen med ensamrätt försäkrat sig om den intressanta tekniska nyheten för denna Stockholms förnämsta biografteater – ett led i S.F:s strävan att alltid bjuda publiken på det bästa och aktuella, som står att uppdriva inom filmens olika områden. (Ur bioannons införd 6/12 bl a i *Stockholms-Tidningen* och 8/12 bl a *Svenska Dagbladet* och *Stockholms-Tidningen*)

Innan allmänheten fick möjlighet att beskåda ”det nyaste tekniska undret” var det visning för särskilt inbjudna, vilket föranledde stora rubriker på *Stockholms-Tidningens* första sida påföljande dag.

Texten som följer utvecklade inte vad Alexandra Kollontaj, nyutlåt från sovjetiskt sändebud, avsåg med

”mystiskt”. Hennes exklamation får nog anses representera en fascination över studioinslagens uppdykande på bildskärmen.

Som premiärpublik gav Alexandra Kollontaj glans åt föreställningen, en person som i flera avseenden representerade det moderna. Kollontaj var stark förespråkare för kvinnors emancipation och kritiker av traditionella värden som familj och äktenskap. Hon var dessutom världens första kvinnliga ambassadör och det för ett land som många fortfarande förknippade med något revolutionärt nytt.

Också *Social-Demokraten* gav premiärvisningen utrymme på förstasidan. Även denna tidning ägnade det sovjetiska sändebudet särskild uppmärksamhet.

Det var en slags generalrepetition, som för fullständighetens skull hade publik på diplomatiska läktaren. Där satt nämligen, synbarligen högst intresserad, madame Kollontaj. Om det nu råkade falla sig så, att hon intresserade de närvarande nästan lika mycket som televisionen, få väl uppfinnaren, mr Baird, Anders de Wahl, fru Söderman och de andra ursäktade. Madame är ju också en charmant stjärna. (*Social-Demokraten* 8/12, s 1).

Dagens Nyheter återgav dagen efter generalrepetitionen på första sidan ett fotografi av Alexandra Kollontaj tillsammans med chefen för Svensk Filmindustri. Här fanns också under rubriken ”Greta Söderman sändes per tråd” ett fotografi av Valdemar Dalquist tillsammans med Greta Söderman, sångerska

Stockholms-Tidningen 8/12 1930, 1:a sidan

vid Operan i Stockholm. Valdemar Dalquist, en av dåtidens stora revyartister, fungerade som konferencier vid "televisionen" under visningen och presenterade de som medverkade från studion en trappa upp. Andra som medverkade vid generalrepetitionen var skådespelarna Fridolf Rhudin och Anders de Wahl samt populärmusiksångaren Hilmer Borgeling.

På Röda Kvarns scen stod på söndagseftermiddagen hr Valdemar Dalquist och pratade med hr Fridolf Rhudin, vilken befann sig i en liten skrubbe uppe i övre vestibulen. Samtalet ägde rum pr telefon, så det var ingenting märkvärdigt, men däremot var det i högsta grad kuriöst att åskådarna i salongen på en bredvid hr Dalquist anbragt apparat kunde se hr Rhudin där denne talade i sin skrubbe /... /Hr Rhudins klassiska drag överfördes på elektrisk väg från vestibulen till apparaten på scenen enligt ett system, som – oändligt lekmanmässigt uttryckt – liknar de rörliga ljusreklamernas. (*Dagens Nyheter* 8/12, s 1)

Signaturen Chevalier i *Stockholms-Tidningen* liknade Valdemar Dalquist vid en Dante som trollade fram "sympatiska Simons anlete på 'duken', och hr Rhudins röst ljud klar genom salongen".⁷ Premiärvisningen omfattade fyra inslag: Fridolf Rhudin i skepnad av den Sympatiska Simon, Greta Söderman som sjöng Ack Värmeland du sköna, Hilmer Borgeling som framförde en sång om den farliga våren samt Anders de Wahl som bidrog med diktdeklamation.

Man såg blott de agerandes huvuden, men, utan någon elakhet, så var det alldeles tillräckligt. Ljus-snurret tröttade ögonen oerhört, men märkvärdigt och intressant var det hela i alla händelser. (*Stockholms-Tidningen* 8/12, s 1)

Omdiskuterad teknik

Journalisten i *Dagens Nyheter* menade att en beskrivning av hur televisionen tog sig ut knappast kunde göras. Uppfinningen betraktades av de lärda "nästan som ett underverk" men

ligger säkert ännu i sin linda, och bilderna lämna åtskilligt övrigt att önska i fråga om skärpa, men man kunde i alla fall både känna igen de uppträdande och följa deras minspel – och det är vackert så. (*Dagens Nyheter* 8/12)

Dessutom konstaterades att Stockholm var den fjärde staden i Europa som fått tillfälle "att se och höra det nya tekniska fenomenet, som ännu 1926 ansågs som en teoretisk omöjlighet".

Tonen i *Social-Demokraten*s rapportering från premiärvisningen var hållen i en skämtsamt kritisk ton.

Att den suddiga bilden enligt elaka åskådares mening berodde på hr de Wahls temperament, var naturligtvis bara gement förtal /.../ Fridolf Rhudin ... lyckades göra sig förstådd och även någorlunda igenkänd i glödlamporna.⁸ (*Social-Demokraten* 8/12)

Tidningen ville dock fälla ett mer allmänt omdöme och menade att ljudet gått fram förträffligt medan bilderna hade uppfattats mer som de en gång i tiden första flaxande filmerna. "Det föreföll nästan som om både radion och ljudfilmen i det avseendet distanserats. Och ändå är ju televisionen ett slags radio, bildradio."

Det gavs också en historik över Bairds framsteg när det gällde att sända "levande" bilder. Ett sådant framsteg var mottagarskärmens storlek. När Baird första gången demonstrerade sin uppfinning i London 1926 hade bilderna inte varit större än två tum i fyrkant och endast kunnat ses av ett par, tre personer åt gången. "Nu äro de mer än meterhöga och kunna ses av en hel biografialong". Ett annat viktigt steg hade tagits 1928 då Baird demonstrerat att vanligt dagsljus var tillräcklig belysning för "upptagande av bilder". Detta borgade för att utomhusscenerier inte vore någon omöjlighet "varför vi alltså kunna göra oss räkning på att få fotbollsmatcherna och de andra världshändelserna bildradierade, vad det lider" (*Social-Demokraten*, 8/12).

Svenska Dagbladet sparade sina kommentarer till dess att allmänheten haft möjlighet att besöka Röda Kvarn och lät inte heller visningen vara en förstasidesnyhet. Kommentaren, som var placerad på tidningens kultursida, hade rubriken "Klangfulla dimfigurer på telebio" och säger därmed något om skribentens syn på relationen ljud och bild. Mycket fungerade dåligt, enligt signaturen Rx, men å andra sidan, om man väntade till en sak blivit fullt färdig gick man "lätt miste om primören". Sakernas tillstånd bedömdes likväl som bedrövligt, desillusionen beskrevs ha varit större än illusionen, som emellanåt varit ganska liten.

Då och då urskilde man ju de medverkande artisternas drag tvärs igenom den våldsamma snöstorm, som syntes ha utbrutit uppe i foajén, där sändarapparaterna var uppställda. Men dragen voro förgrovade, konturerna suddiga och bilderna så oroliga, att ögat endast med ansträngning kunde fixera dem. De levande bilderna på skärmen voro blott alltför livaktiga! (*Svenska Dagbladet* 9/12)

Stockholms-Tidningen 8 december 1930

Det klangfulla ljudet fann inte heller nåd i denna skribents öron, som menade att de svaga och diffusa dimfigurerna borde ha haft ett mera diskret ackompanjement. Journalisten misstänkte att det höga ljudets lovliga avsikt var att överrösta motorens dån. Dessutom ansågs det som ett felgrepp att framföra en violinist på den fluktuerande skärmen. De snabba fram- och återgående rörelserna blev ett sammelsurium på skärmen. "Men den saken är lätt hjälpt, det går ju an att spela ett långsammare stycke." Trots alla brister och missöden menade Rx att föreläsningen måste betecknas som både lärorik och roande – i synnerhet det senare. "Premiärpubliken var tydligt intresserad och applåderade villigt, även när ingenting alls fanns att se på skärmen." Den nedlåtenhet som inte sällan präglade inställningen till TV-tittande fick här ett tidigt uttryck.

Även *Dagens Nyheter* (7/12) diskuterade tekniken och menade inledningsvis att "telegrafering av bilder är inte en så splitterny uppfinning som man i allmänhet tror". I stort sett var tidens television grundad på samma principer som hade börjat användas inte långt efter Morsetelegraferingens införande. Men hastigheten i överförandet hade förändrats, vilket i sin tur kunde jämföras med de krav på hastighet av överföring av bilder som ställdes när det gällde film.

Tidningens signatur Greenhorn tyckte att man ofta tänkte sig televisionen i kombination med till exempel radioutsändning av teaterpjäser.

man föreställer sig då att man skulle kunna sitta i sin ensamma kammare och avnjuta skådespelet liksom i verkligheten genom att uppfatta det med både syn och hörsel. (*Dagens Nyheter* 7/12)

Skribenten antog dock att denna fantasi knappast skulle kunna bli verklighet eftersom mottagningsapparaten även i framtiden skulle bli för dyr för att "kunna anskaffas av envar". Skulle en fotbollsmatch eller teaterpjäs överföras kunde mottagning anordnas som på en teater- eller biografföreläsning där man "på den vita duken får se den överförda bilden. Och detta borde vara tillräckligt stor användningsmöjlighet för televisionen..."

Buktaleri

Efter det att generalrepetitionen inför vissa inbjudna gått av stapeln ingick demonstrationen av Bairds television i Röda kvarns ordinarie program.

Efter TV-föreläsningen visades spelfilmen *The Great Gabbo*, som i bioannonserna beskrevs som en originell film med motiv från det internationella artistlivet. Filmen handlar om en buktalare och dennes relationer till sin docka. Buktalaren spelas av Eric von Stroheim i sin första talroll. Han spelar en satanisk men till sist krossad buktalare som värnar mer om dockan Otto än om personer i sin omgivning. Filmen kan i sitt motivval ses som ett underfundigt sätt att introducera talfilmen. Buktalare var för övrigt också ett ofta återkommande inslag i den tidiga televisionen. Baird själv använde buktalardockor under sina televisioninspelningar.

John Lodge Baird i sin sändarstudio (Goldstein 1991:26)

Signaturen Lbk i *Stockholms Dagblad* rapporterade mycket kortfattat om TV-visningen på avdelningen för teater, musik och film under rubriken "Television och biobuktalande". Det konstaterades att publiken varit mycket intresserad och tacksam för den sensation som TV-förevisningen inneburit (*Stockholms Dagblad* 9/12). Skribenten ägnade dock *The Great Gabbo* fler rader än televisionen.

Inte heller *Aftonbladet* fann att TV-förevisningen var av så stort nyhetsvärde att den platsade på första sidan. Några rader fick den under vinjetten Biograferna tillsammans med en recension av *The Great Gabbo*. Även denna tidning kritiserade bildöverföringen, men kunde ändå tycka att det var märkvärdigt om man inom en icke alltför lång framtid skulle kunna sitta hemma vid sin radio och "le ett igenkännande leende" åt en artist.

Film- och radiobranchen spekulerar

Samtidigt som Svensk Filmindustri (SF) förevisade television på biografen Röda Kvarn hade biografägarförbundet sin årliga kongress. På dagordningen återfanns inte televisionen utan frågorna handlade om stumfilm kontra ljudfilm och hur de mindre biografägarna skulle ha råd att skaffa den utrustning som ljudfilmen krävde. Samtidigt fanns det en irritation över att talfilmen inte fått den "allenahärskande roll" som förutspåtts (*Biografägaren* nr 17 1930 s 10). Stumfilmen var mer seglivad än vad många trott.

Tidskriften *Biografägaren* såg dock ett annat hot mot talfilmen än den seglivade stumfilmen. Nu var det också

fjärrbiografen som rest sig som ett hotande spöke och fått hela film- och biografbranschen att känna kalla kårar utefter ryggraden /.../ Möjligheten att pr radio kringsända levande bilder är redan ett konstaterat faktum. Det är varken fantastiska framtidsspekulationer eller "amerikanska historier" längre. (Ibid:10)

Artikelförfattaren förmodade också att "de elektriska baronerna" skulle komma att exploatera fjärrbiografen efter sina genomförda spekulationer i ljudfilmen, det efter att möjligheten till "jättevinster på ljudfilmen förbrukats". Dessutom hade redan "storkapitalets representanter världen runt ... satsat ofantliga summor på uppfinningens praktiska utnyttjande. Inom ett år, kanske tidigare ha vi måhända fjärrbiografen här".

Ty fjärrbiografen erbjuder onekligen storartade möjligheter som spekulationsobjekt. Tänk er bara en uppfinning som gör det möjligt för individen att sitta hemma och se bilder från hela världen upp-

rullas inför sina ögon, ett slags rundradio med bilder från när och fjärran med möjlighet att se världshändelserna i samma ögonblick de försiggå, att få se naturbilder, skådespel, dramer, lustspel trollas fram på fjärrbiografernas vita duk. Undra på att storkapitalet håller klorna i beredskap. (Ibid:10)

Til syvende og sidst antog ändå skribenten att "folks sällskapliga instinkter" alltid kommer att göra ett biobesök mer tilldragande än en föreställning på hembio grafen och

det mekaniska mellanled, som är nödvändigt för överföringen till hembio grafen, kommer alltid att reducera friskheten så pass mycket att den direkta projiceringen blir nummer ett. (Ibid:10)

Skribenten dristade sig till och med att undra över om det inte kan bli så att hembio grafen kan bidra till att ge "människor en djupare inblick i filmens väsen än de ha från deras tillfälliga och sällsynta besök i biograferna hittills". Läsarna påmindes om att biografägarnas tidigare farhågor om att radion skulle konkurrera ihjäl biograferna hade kommit på skam.

I *Biografägarens* årskrönika över 1930 (nr 9 1931 s 30-31) avfärdades emellertid televisionen som konkurrent till biograferna – åtminstone i den ofullgångna form som hade förevisats på Röda Kvarn. Biografägarna hade mycket allvarligare problem att tampas med efter en genomliden dålig biograf säsong "med influensa, arbetslöshet, depression och allsköns tråkigheter". En sådan var den ständiga frågan om den brandfarliga nitratfilmen och hur brandskyddet på biograferna skulle förbättras.

I *Radio och Grammofon* (nr 20 1930 s 531-533) utnämndes Röda Kvarnförevisningens premiärdag till ett betydelsefullt datum i den svenska radioteknikens historia. Men man beklagade att såväl den in- som utländska pressen under senaste åren lämnat överdrivna uppgifter om framstegen på televisionens område. Detta hade medfört att "den icke initierade allmänheten" fått en oriktig föreställning om de stora tekniska svårigheterna. Därför hade allmänheten, enligt tidskriften, svårt att uppskatta "till sitt rätta värde" det man redan genom "oerhörda ansträngningar lyckats åstadkomma".

Ett nummer av *Radio och Grammofon* 1929 återgav Nobelpristagaren Guglielmo Marconis framtidstankar. Även om han kritiserade de föreställningar som fanns om att rundradio och television skulle sändas mellan planeterna så ville Marconi inte beteckna dem som värdelösa drömmier. Förr eller senare skulle man finna en lösning för överföring vad gällde television men Marconi hade en bestämd uppfattning om mediernas divergerande roll.

Dock är jag icke av den åsikten, att televisionen skall undantränga filmen. Det blir i stället samma förhållande som mellan rundradio och grammofoon. Television och rundradio skola förmedla dagshändelserna från fjärran, men den som vill njuta av ett visst skådespel eller musikstycke går fortfarande till biografen eller sätter igång sin grammofoon. (*Radio och Grammofoon*, nr 17-18, 1929, s 3)

En annan i USA verksam person som fann anledning att ha framtidsvision om televisionen var David Sarnoff, koncernchef för RCA (Radio Corporation of America) och under 1910-talet verksam hos Marconi. I en artikel publicerad i den kortlivade amerikanska tidskriften *Television News* (Sept.-Oct 1931; återgiven i *Historical Journal of Film Radio and Television*, Vol.1, No.2, 1981) konstaterade Sarnoff att det elektriska äktenskap som ingåtts mellan ljud och bild hade för Hollywoods del inneburit ”a mighty force to carry America’s goodwill message to the people of all nations”. Nu var det dags, enligt Sarnoff, att diskutera den senaste utvecklingen inom elektrisk underhållning, nämligen televisionen. Den skulle innebära gynnsamma konsekvenser för den etablerade radioindustrin eftersom radion och TV kompletterade varandra. Sarnoff såg inte heller någon konflikt mellan television i hemmen och film på biograferna. Publiken skulle fortsätta att besöka biograferna i syfte att tillfredsställa sitt behov av att i grupp dela känsloupplevelser. När det gällde televisionens potentiella publik såg Sarnoff ingen annan gräns än den som konstituerades av jordens befolkning. Och det var underhållning som skulle nå denna gränslösa publik.

This vast increase in the entertainment audience has been made possible by the introduction of modern science into the older arts. And now television will come to open new channels, to provide new opportunities for art and the artists and to create new services for the audiences of all the world.

Även i *Radiolyssnaren* (nr 11, 1929) såg man framför sig en gränslös publik – det var först med bildutsändning en verklig världsradio kunde skapas. Det handlade dock om två olika slags utsändningar för internationell distribution. I det ena fallet rörde det sig om ”den orörliga bilden” som skulle kunna ta hand om väderleksrapporter, marknadspriser och tråkiga tabeller, ackompanjerat antingen medelst morse eller medelst tal. Här skulle man kunna använda vilket språk som helst eftersom man förutsåg att mottagarna ändå skulle förstå. Det andra fallet, rundradiering av rörliga bilder, telekinomatografi, skulle också få en

permanent plats i varje framtida radiosystem. Men så länge denna utsändning krävde kompletterande texter kunde den inte anses riktigt internationell. Skribenten tog avstånd från de förslag som lanserat engelska eller snarare amerikanska som det internationella språket och förordade i stället esperanto, ”som vem som helst lär sig ganska snart”.

Teknik framför innehåll

Televisionsförevisningarna på biografen Röda Kvarn pågick under två veckor. Även om det under denna tid tillkom nya medverkande i TV-förevisningarnas programinslag och innehållet därmed varierade från dag till dag gav det inte dagspressen någon anledning att skriva ytterligare om televissionsförevisningarna. Efter den uppmärksammade generalrepetitionen och den första allmänna visningen upphörde Stockholmstidningarna att skriva om Bairds mekaniska televisior. SF fortsatte dock att i sin bioannons för Röda Kvarn påminna om TV-visningarna.⁹

Det var således inte innehållet i sändningarna som bedömdes som väsentliga att kommentera. Det som fascinerade, stundom ganska tveeggat, var själva tekniken och dess apparatur, som fick långa och detaljerade beskrivningar i såväl allmänpressen som i branschtidningar. När detta väl hade gjorts fanns det inte längre så mycket att orda om.

Även om programinslagens medverkande var samtidens kanske mest berömda var det skådespelare och artister som kunde ses och höras på ett kvalitativt överlägset vis i andra salonger än Röda Kvarns. Inslagen i förevisningarna var i mer än en bemärkelse parasitära för att tala med Raymond Williams. De snyltade icke blott på andra offentliga föreställningars innehåll ty den mekaniska televisorns förmedling av bild och ljud innebar också bildernas förvrängningar eller distorsioner.

Inte heller spekulerade dagstidningarna 1930 i någon större utsträckning kring vad innehållet skulle kunna vara när väl tekniken hade utvecklats kvalitetsmässigt. Att dagspressen avstod från att försöka förutse teknikens framtida sociala former vad gällde innehåll och bruk kan säkert förklaras av osäkerheten kring var någonstans tekniken skulle nyttjas. Skulle det ske i hemmen för enskilt eller familjebruk eller på biograflokaler för en större publik; hembioGRAF, fjärrbioGRAF, telekinomatografi? Identitetsfrågorna handlade om det nya mediets placering, offentliga rum eller privata i hemmet, och om hur man skulle lyckas betvinga tekniken att överföra ljud och bild samtidigt på ett något så när njutbart vis.

1935

Radiola, Stockholms-Tidningen, Dagens Nyheter

Om mottagarapparatens skärm 1930 var stor som en spegel i ett redigt klädska var den fem år senare mindre än ett A4-blad eller 18x24 cm. Under en vecka i december 1935 demonstrerade Radiola (Svenska Radioaktiebolaget) televisionsutvecklingen. Förevisningarna skedde i Stockholm i samarbete dels med *Dagens Nyheter*, dels med *Stockholms-Tidningen* (egentligen *Stockholms-Tidningen/Stockholms Dagblad*).¹⁰

Stockholms-Tidningen hade placerat en televisionsapparat i tidningens kontor vid Slussen och *Dagens Nyheter* placerade en mottagare i sitt kontor vid St Eriksplan. Utsändningarna gjordes från Radiolas lokaler på Kungsholmen. I sändarutrustningen ingick en ljudfilmsanläggning eftersom ljudfilmen var

vida lämpligare för utsändningar än "direkta program" i vilka skådespelare, sångare o.s.v. medverka. (*Stockholms-Tidningen* 11/12 1935)

Denna gång var det kortfilmer från Svensk Filmindustri (SF) som fick utgöra TV-teknikens programinslag. Två kortfilmer alternerade med varandra. *Från Västerhavet till julbordet* bedömdes som en aktuell bildserie så där i jultider eftersom den visade fiske av långa och dess beredning till lutfisk. *Flickor på däck* beskrevs som en pigg upptagning från Svenska seglarskolans flickkurs. Sändningen inleddes med en introduktion av en av Radiolas ansvariga, också den utsänd "trådlöst". Programinslagen skilde sig med andra ord radikalt från de direktsända inslagen på Röda Kvarn. Scengenrer hade ersatts av en av filmens genrer.

Inträdesavgiften till *Stockholms-Tidningens* förevisning var 50 öre och pengarna gick till tidningens Busstomteinsamling inför den annalkande julen. *Dagens Nyheter*s entréavgift var också den 50 öre och gick till Frälsningsarméns julgryteinsamling.

Fantasieggande teknik

Varje föreställning varade i en kvart, vilket *Dagens Nyheter* ansåg som fullt tillräckligt för att man skulle få en klar uppfattning av hur långt tekniken hunnit i "televisionens fantasieggande värld". På grund av den lilla mottagarskärmen kunde endast ett fåtal "åskådare och åhörare" tas emot vid varje föreställning (*Dagens Nyheter* 11/12 1935). Antalet var begränsat till ett tjugotal, vilket man kan tycka vara en stor publik för en bildskärm mindre än ett A4-blad.

Dagens Nyheter 11/12 1935 s 1

Det som fascinerade var tekniken som gjorde det möjligt att överföra ljud och bilder synkront från en plats samtidigt till flera andra. Man var inte längre hänvisad till en filmprojektors överföring till en duk i samma lokal. Det lär knappast ha varit innehållet, det vill säga kortfilmerna, som utgjorde attraktionskraften, eller...? I *Televisionen av idag* (Mosely-Chapple Larsson, 1935) diskuterades utvecklingen av det man kallade tele-kinematografi eller tele-film.

I Tyskland har man ägnat mer uppmärksamhet åt denna gren än åt den verkliga televisionen, när tyskarna anse, att televisionsfilmerna i allmänhet äro mera underhållande än en utsändning av bilder av agerande personer i en studio. (ibid:91)

Även i England hade man kommit underfund med att publiken hellre såg en tele-ljudfilm än det som benämndes som 'verklig television', det vill säga direktsändning med artister i studio. Men förmodligen hade bedömningen av innehållet att göra med kvaliteten i sändningen. I och med att ett bildsystem med

allt fler linjer användes kunde de flesta filmer sändas med god behållning. Man hade också konstaterat att sända ut filmer utan ljud hade mycket litet underhållningsvärde (ibid:92). Något som inte förvånar eftersom 1935 var ändå den ”sega” stumfilmens tid förbi.

Att kortfilmerna, som sändes i TV-förevisningarna 1935, var ljudsatta väckte förhoppningar om möjligheten att med kort tidsfördröjning sända bilder från evenemang med autentiskt ljud. *Stockholms-Tidningen* kunde i sammanhanget berätta att vid utsändningar av aktualiteter, till exempel idrottsevenemang, togs numera i regel också upp ljudfilm på platsen. Denna film framkallades i

laboratoriebilar och är redan inom loppet av en minut klar för utsändning pr television. Genom en s.k. analyseringsanordning och fotoceller förvandlas bilder och ljud i sändaren till elektriska impulser, som trådlöst överförs till mottagaren, kallad Radiola Televi. (*Stockholms-Tidningen* 11/12 1935)

Stockholms-Tidningen 11/12 1935, s 4

Premiärdags

Samma dag som TV-visningar startade hade *Stockholms-Tidningen* på sin första sida stora rubriker om premiären.

Televisionen är här – bildradion, som under årtal varit föremål för ingenjörers och vetenskaps-

mäns intensiva arbete och som för den stora allmänheten i sinom tid kommer att betyda lika mycket som rundradion. Nu – liksom i rundradions barndom – är St.T.D. först att i Sverige presentera den stora nyheten för publiken. (*Stockholms-Tidningen* 11/12 1935)¹¹

Även 1935 fick *Dagens Nyheter* läsare veta vilka prominenta gäster som bevistat premiärvisningen. Där hade varit bland annat representanter för telegrafverket. Dessutom besökte redaktör Jerring från Radiotjänst föreställningen och bredvid dessa herrar bänkade sig representanter för det mer eller mindre radiointresserade Stockholm.

...en publik som hade klart för sig att man inte kom för att se ett nytt underverk, utan snarare ämnet till någonting som en gång i framtiden, kanske fortare än någon nu vågar säga, kan bli den hembiofilmerna ännu inte kunnat ge oss. (*Dagens Nyheter* 12/12)

Sven Jerring, den redan då kända radiorösten, konstaterade de framsteg som gjorts jämfört med den engelska sändning han sett för fyra – fem år sedan.

Med mitt dåliga filmutseende måste jag emellertid på sakens nuvarande ståndpunkt vara glad över att det i alla fall tycks dröja ett tag innan vi få synradion introducerad uppe hos oss. (Ibid)

Om *Dagens Nyheter* trodde på beteckningen ”synradion” så tippade *Stockholms-Tidningen* på ”bildradion”. Tidningen menade att man måste ha klart för sig att det ännu återstod en relativt lång tids arbete innan det fanns prisbilliga och för alla användbara bildradiomottagare.

Stockholms-Tidningen 12/12 1935

Dagens Nyheter 12/12 1935

Bildradion komplement till rundradion

Efter att premiären var över avtog rapporteringen och fick mer karaktären av påminnelse om att TV-sändningarna fortsatte. Vissa kommentarer gjordes vad gällde störningar men att detta var något man måste räkna med precis som när det gällde radion.

Det är dock märkligt att mottagningen i den starkt trafikerade trafikmaskinen vid Slussen kan ordnas så pass njutbar som fallet är vid flertalet föreställningar. (*Stockholms-Tidningen* 13/12, s 5)

Efter en dryg vecka upphörde visningarna och de två tidningarna hade avrundande kommentarer. Båda tidningarna lät Svenska Radioaktiebolagets chef, kommandörkapten Ivar Wibom, svara för slutkommentaren. Och i båda tidningarna uttryckte han sin tacksamhet gentemot tidningarna.

Radiola startade sändningarna /.../ för att med Dagens Nyheter hjälp få tillfälle att visa allmänheten hur långt televisionsexperimenten kommit, för att visa att vi följt med vår tid och för att vederlägga de fantasifulla uppgifter som cirkulerat om att televisionen redan nu skulle stå inför det definitiva genombrottet. /.../Liksom i utlandet ha vi här märkt att allmänheten tvekat att köpa radioapparater i den föreställningen att televisionen snart skulle uttränga den vanliga rundradion/.../Så blir det säkert inte. När den förenklade

televisionsmottagaren en gång kommer, är det föga troligt att rundradion behöver maka åt sig, utan snarare blir ett rent komplement till densamma. Man kan inte gärna räkna med att någon skall sitta kväll efter kväll och stirra på televisionsbilder. (*DN* 20/12 1935, s 6)

Radiobolaget hade givetvis goda skäl för att varna för rykten om att televisionen skulle tränga ut rundradion. Det var radioapparater som än så länge var den produkt, som skulle säljas. Samtidigt var det svårt att förutse allmänhetens intresse för TV. Att människor skulle vilja sitta kväll efter kväll och stirra på TV-bilder ansågs som föga troligt.

Tidskriften *Biografägaren* ställde frågan om televisionen skulle betraktas som en vän eller en fiende (*Biografägaren* 1935, nr 5). Tidningen drog slutsatsen att televisionen aldrig skulle komma att ersätta biografen, eftersom den inte kunde erbjuda den stora publiken den nödvändiga omväxlingen i programmen. Inte heller skulle den någonsin kunna erbjuda den fest och glädje som ett välkomponerat biografprogram gjorde. Däremot kunde man tänka sig att televisionen kunde bli till nytta för biograferna genom televisionens möjlighet till snabbt förevisande av dagshändelser. I ett par senare nummer av *Biografägaren* återfanns frågan om att biograferna skulle visa television. Tidningen berättade att kommunfullmäktige i London godkänt planerna på en ny biograf "Rex" som förutom vanlig filminstallation också skulle utrustas med televisionsmottagare för förevisning av stora televisionsbilder (nr 14, 1936).

Man hoppas få biografen klar till Kung Edwards kröning, så att dess publik skall slippa betala de 1,200 kr., som fönsterplatserna längs kröningsprocessionens väg redan är uppe i, och helt lugnt följa festligheterna för ett par shillings i en lokal, som av allt att döma blir världens första televisionsbio. /.../ De biografier, som installerat television, kunna /.../ enkelt abonnera på den illustrerade radiotidningen och på givna tid koppla in radiofoniens televisionsväglängd. (Ibid)

Men *Biografägaren* varnade också för den begränsade synvidden som sändarens "elektriska öga" innebar. Begränsningen medförde att det som kom fram på mottagarapparatens skärm var vad myndigheter fann för gott att visa och detta var särskilt allvarligt mot bakgrund av de senare årens allmänna politiska utveckling i världen. Men alldeles okänslig var inte *Biografägaren* inför den möjliga konkurrens som hemapparaterna ändå skulle kunna utgöra. Därför borde biograferna förbereda sig på att inkludera televisionen i sina program (*Biografägaren* nr

Dagens Nyheter 20/12 1935, s 6

17, 1937). De redan befintliga så kallade aktualitetsbiograferna hade inte utgjort någon direkt konkurrens till de vanliga biograferna men kunde bli det när televisionsepoken inleddes.¹²

I tidningarnas material var det alltjämt tekniken som fascinerade och det nya mediet sattes i relation till den redan etablerade radion och till filmen. Man hade överseende med de tekniska brister, bland annat störningar, som uppenbart präglade sändningarna. Man var också mån om att i olika sammanhang uttrycka att radion och televisionen skulle komplettera varandra. Det innehåll som hade förevisats var en redan ganska etablerad filmgenre, det vill säga dokumentär kortfilm. Redan började man spekulera över vad publiken helst skulle vilja se på televisionen, bildradion eller synradion. Var det så kallad verklig television, det vill sig "utsändning av bilder av agerande personer i en studio" eller såg publiken hellre en "tele-ljudfilm"? I samband med den här TV-förevisningen blev det potentiella konkurrensförhållandet mellan radio och TV mer påtagligt och mindre än det mellan film och television.

1938 Svenska Philips och Stockholms-Tidningen

I början av november 1938 kunde *Stockholms-Tidningen* på sin första sida meddela att tidningen skulle presentera den ultramoderna televisionen, teknikens senaste underverk. Detta skulle ske i Stockholm i samarbete med Svenska Philips. "Televisionsskaravanen" från Eindhoven i Holland hade anlånt och intressanta program skulle förmedlas. Denna gång var *Stockholms-Tidningen* dagspressens enda aktör.

Undrens tid inte över

Stockholms-Tidningen menade att utvecklingen hade gått fort sedan televisionen presenterats tre år tidigare. Visserligen var radioexperterna inte framme vid målet, nämligen det att televisionen skulle bli var

mans egendom på samma sätt som radion. Tekniskt sett var problemet löst, men enligt tidningen skulle det ännu dröja innan var och en kunde sitta i sitt hem och "både se och höra hela världen".

Det hindrar emellertid inte att televisionen, sådan som den nu framstår, måste betecknas som ett fascinerande tekniskt underverk även i vår blaserade tid. (*Stockholms-Tidningen* 7/11 1938)

Nu hade televisionen försetts med "öga" som samtidigt var dess "hjärna". Ikonoskopet var namnet och beskrevs som ett komplicerat och dyrbart instrument i "den uppseendeväckande tekniska nyhetens kolossala system av detaljer" (Ibid:18).¹³

Bildytan har förstörats väsentligt på tämligen kort tid och de trådlöst förmedlade bilderna av de "televisionerade" artisterna äro utmärkta. (*Stockholms-Tidningen* 3/11 1938)

Visningarna skedde på Kungsgatan vid Hötorget i Stockholms centrum i en lokal en trappa upp dit en rulltrappa, noga poängterat i tidningsmaterialet, förde publiken. Rulltrappan var också den en teknisk modernitet som nått Stockholm under 1930-talet och som måhända bidrog till uppfattningen om den blaserade samtiden fast då förstas i hård konkurrens med flyget.

Stockholms-Tidningen 6/11 1938, s 1

För att se en TV-förevisning fick man betala en krona i inträde och överskottet tillföll en av Stockholms-Tidningens arrangerade välgörenhet i Lucias namn. Det var föreställningar från 12.30 på dagen till 9.15 på kvällen och vid varje föreställning gav en av Philips ingenjörer en kort och populär framställning av vad den samtida televisionen var för något.

Till skillnad från 1935 men i likhet med 1930 var programinslagen denna gång direktutsändningar från en studio, det vill säga "levande fjärrbild med ljud" eller det som i *Televisionen av idag* (Moseley m fl 1935) kallades "verklig television".

Vid verklig television ser man ju förloppet i mottagaren i samma ögonblick som händelsen utspelas i verkligheten, då ju radiovägorna fortplantas oerhört snabbt. (Ibid:129)

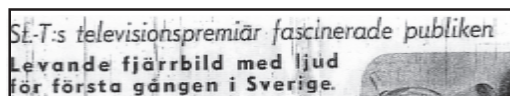
Öppningsdagen fick man se kända artister från teater, film och musikestrader, som medverkade i direktsändning från en studio. Efter premiärdagens sändningar skulle publiken få prova på hur det kändes att uppträda i television. Man ville göra det möjligt för "de duktiga och framåtgående men ännu i stort sett okända ungdomarna att genom televisionen få sin chans att uppträda" (*Stockholms-Tidningen* 3/11 1938). Det hela presenterades av en "konferencier", men denna gång till skillnad från 1930, som en del av utsändningen.

Premiärvisning

Vid premiärvisningen, även denna gång för speciellt inbjudna, var det dock idel storheter som lockade på tidningens första sida. Rubriken löd "de Wahl, Karin Carlson-Kavli och Karl-Gerhard till St.-T:s televisionspremiär i dag." (9/11 1938). I den för ändamålet inredda "televisionssalongen", eller televisionsteatern som Karl-Gerhard benämnde den, fanns två "Philips-televisor-mottagare" och ett instruktivt titthål in i televisionsstudion.

Själva förevisningssalen är sakligt osmyckad. Där dominerar de två stora mottagningsapparaterna och mellan dem är en tre meter lång blå glasruta, genom vilken man stundtals får se in i den omsorgsfullt ljudisolerade sändarstudion. (*Stockholms-Tidningen* 10/11 s 10)

Tidningen ansåg också att televisionspremiären var på sitt sätt en historisk händelse, fullt jämförlig med den första filmförevisningen eller den första radioföreställningen, bara med det undantaget att televisionen visade sig ha kommit betydligt längre i växten vid sin svenska premiär, tidningen valde att

bortse från förevisningarna 1930 och 1935, än film och radio hade gjort vid sina första framträdanden.

Det var inte länge sedan vi litet var sutto och knåpade vid våra kristallmottagare och fångade röster ur eterhavet. Tiden går fort i våra dar och vi kanske le vid minnet av den tiden. (*Stockholms-Tidningen* 10/11)

Telegrafverkets generaldirektör fick komma till tals i tidningen och var positivt överraskad över att televisionen rent tekniskt utvecklats så oerhört på sista tiden. "Därom vittnar inte minst det fascinerande skådespel vi fingo uppleva vid dagens televisionspremiär." Han erkände samtidigt att han en gång i tiden haft svårt att tro på talet om radions framtid som folkbildande och underhållande faktor.

Men nu sitter jag i kväll, efter televisionspremiären, och arbetar i mitt skrivrum med radion /.../ som underhållande sällskap. Jag skulle alldeles säkert sakna min radio, om jag tvangs vara utan den. Här har den moderna tekniken otvivelaktigt skapat ett behov. Televisionen kanske blir var mans egendom snabbare än jag eller någon annan nu tror /... /ingen av de närvarande experterna tycktes fästa sig vid, att man här faktiskt för första gången bjöds ljud-television, ett framsteg lika stort som på sin tid ljudfilmen. Det var konfrontationen med den fjärröverförda levande bildens problem, som först och sist fascinerade de sakkunniga. (*Stockholms-Tidningen* 10/11, s 1)

Om premiärvisningens speciellt inbjudna publik fascinerats av levande fjärrbilder så menade tidningen att detsamma gällt allmänheten. Den första publikdagen

blev en verklig framgång. Det var fullt hus vid alla föreställningarna dagen igenom och intresset var stort både för televisionsbilderna, för apparaterna och naturligtvis även för de många medverkande. I stor utsträckning blev dagen de oprövade talangernas dag... (*Stockholms-Tidningen* 11/11 1938, s 1)

Så länge förevisningarna pågick (inalles 10 dagar) rapporterade tidningen om vilka som medverkat dagen innan och vilka som skulle medverka den aktuella dagen. Materialet, som hade sin puff på första sidan, fanns på tidningens sista sida ofta illustrerat med collage på de medverkande. Collagen ger asso-

Svenska Dagbladet 14/11 1938, s 12

ciationer såväl till mångfald som till viss folklig anonymitet. Innehållet i studiosändningarna uppmärksammades på ett annat sätt än vad som var fallet 1930. Däremot recenserades inte de olika programdagarna. Den allmänna tonen när det gällde innehållet var utomordentligt positiv och då i första hand att nya förmågor fick chansen att uppträda.

Televisionstidning

Visningarna gav också *Stockholms-Tidningens* korrespondent i New York anledning att redogöra för världskoncerners kamp om den nya tekniken. Under rubriken "Internationella nyhetsförmedlingen inför teknisk revolution" menade han att konkurrensen om de senaste radiopatenten var rena rama barnleken jämfört med den jättestrid som blossat upp kring televisionapparaten. Det handlade inte i första hand om överföring av bilder och scener i underhållningssyfte – "den s.k. illustrerade radion" utan om andra ändamål. Den som skulle komma i besittning av televisionspatenten

blir den oinskränkte härskaren över hela det internationella nyhetsförmedlingsväsendet i dess tekniskt mest utvecklade gestalt. Man räknar redan med att morse och teleprintern inom en mycket nära framtid komma att ställas i skuggan inom den moderna nyhetsförmedlingen och efterträdas av en internationellt organiserad illustrerad radioförmedling av nyheter. Och därifrån blir det icke långt till nästa tekniska framsteg, som icke ligga på fantasiens områden utan redan kan betraktas som en snart nog förverkligad revolution inom den moderna nyhetsförmedlingen, nämligen televisionstidningen. (*Stockholms-Tidningen* 18/11 1938, s 19)

En internationellt organiserad illustrerad radioförmedling av nyheter eller televisionstidningen signalerar dagliga nyhetssändningar, för vars innehåll internationella nyhetsbyråer svarar.

Till detta kunde korrespondenten lägga att tekniker och patentexperterna var helt eniga om att det inte skulle dröja länge förrän också den militära ingenjörsvetenskapen var tvungen att intressera sig för televisionens möjlighet. Detta hade ytterligare hetsat konkurrenterna (General Electric, Columbia, Westinghouse, R.C.A och A.T.&T) till "de våldsammaste ansträngningar för att utgå som slutlig segrare ur striden".

När det blev dags att summera sändningarna i stort kunde tidningen rapportera att under de 10 publika dagarna hade 12 000 personer sett visningarna som i sin tur varit omkring hundra med cirka 500 artistframträdanden (*Stockholms-Tidningen* 20/11 1938). Bland dem som intervjuades efter det att visningarna upphört konstaterade en av telegrafverkets byrådirektörer att televisionens bildkvalitet var bra om man höll sig till en bildyta på ungefär 15 ggr 20 cm (halv A4-sida) men ännu saknades länken för att kunna överföra upptagningen till större yta.

Man måste därför konstatera, att televisionen inte är färdig för en större salong. Den är alldeles utmärkt för ett mindre sällskap i en mindre salong /.../ Vi få vara mycket glada över att allmänheten givits tillfälle att se televisionen i dess nuvarande skick. Litet till mans har man nog fått en vision av, att det inte dröjer så länge förrän vi ha hembiografen här. (*Stockholms-Tidningen* 20/11)

Det dröjde emellertid nästan tjugo år. Svensk Filmindustri var drivande vid den första TV-förevisningen 1930 i Sverige och det var Sandrews som

gjorde att den svenska regeringen i mitten av 1950-talet tog det avgörande beslutet att inordna TV-verksamheten inom Radiotjänst.

1954 Sandrews banar vägen

När radiotekniken efter första världskriget överfördes från militära till civila händer gick utvecklingen fort vad gäller rundradion. Till delar kan radions snabba etablerande i Sverige förklaras av att det rådde en påtaglig enighet bland politiker och andra maktsfärer att radion skulle organiseras på sätt som skett i Storbritannien med BBC som modell.

När det gäller TVs etablerande fanns det många flera aktörer med sinsemellan olika uppfattningar och intressen i relation till det nya mediet. Televisionen var inte på samma sätt som radion ett folkhemsprojekt (Hadenius 1998:135). I mitten av 1950-talet hade Sverige fortfarande endast en radiokanal och många socialdemokratiska debattörer ansåg att det var viktigare att införa ytterligare en radiokanal än att satsa på TV (ibid). Frågan om TV var helt enkelt inte prioriterad av det regerande socialdemokratiska partiet. Dessutom var den dominerande uppfattningen inom det partiet att när televisionen väl skulle erbjudas allmänheten skulle det ske med samma konstruktion som gällde radion, det vill säga licensfinansierad programverksamhet och administrerad inom ett företag som Radiotjänst. Detta hade kommit till uttryck redan i ett radio-utredningsbetänkande från 1944. Där behandlades, på två sidor, frågan om televisionen med uppmaningen att Telegrafstyrelsen skulle följa den tekniska utvecklingen och Radiotjänst den programmässiga (Wirén 1986:47).

Det fanns emellertid andra som pressade på vad gäller införandet av television i Sverige. 1946 reste Björn Nilsson och Hans Werthén, assistenter vid Kungliga Tekniska Högskolan (KTH) till USA för att studera TV-teknikens ståndpunkter och framtidsmöjligheter. Vid hemkomsten konstaterade de i sin reserapport att "Tiden nu får anses mogen att även i Sverige börja bearbeta olika sidor av televisionstekniken" (Nilsson 1961:36). Året därpå, 1947, tog Telegrafstyrelsen initiativ till ett forskningsorgan för att utveckla svensk television och Nämnden för svensk televisionsforskning inrättades. Hösten 1950 inledde Televisionsforskningsnämnden försöks-sändningar från KTH: TV från Teknis. Provsändningarna på onsdagar blev snabbt en institution och tillgången på lämpliga filmer sinade så att också olämpliga måste tillgripas. Måhända var en "operation" av en fiktiv patient ett sådan exempel. "Rekvi-

sitan bestod av handverktyg, en sänggavelkuliss samt en röntgenkamera, som normalt användes vid de första, trevande försöken med röntgen-TV." (Nilsson 1961:41)

Nämndens verksamhet finansierades med medel från Ericsson, Försvarets Forskningsanstalt, Telegrafstyrelsen och Kungliga Tekniska Högskolan (Hadenius 1998:137, Wirén 1986:39). I motsats till Radiotjänst och Tidningsutgivarna var man i ledningen för Telegrafverket öppet för såväl reklamfinansiering som mottagaravgifter. (Hadenius 1998:136)

Sommaren 1948 hade Radiotjänst tillsatt en egen Televisionskommitté i vilken enbart radiomedarbetare ingick och ett år senare blev såväl Radiotjänst som radioindustrin intressenter i Nämnden för svensk televisionsforskning.

Radioindustrin ville att Nämnden skulle utreda televisionens framtid och anordna provsändningar, vilket Radiotjänst motsatte sig, rädd för att förlora makten över den framtida organisationen. 1951 var det dags för regeringen att tillsätta en statlig utredning. Den fick öknamnet televisionsfördröjningskommittén (Furhammar 1991:220). Inledningsvis hade utredningens ordförande försäkrat att utredningen tänkte ta god tid på sig och utredningen lämnade inga spår under de första åren (Nilsson 1961:40). Utredningen begärde emellertid 1953 medel för försökssändningar. Televerket skulle svara för den tekniska delen och Radiotjänst för programmen.¹⁴ Utöver begärda sju miljoner skulle sändningarna finansieras med reklam och licensmedel. Regeringen sa nej eftersom man befarade att utredningens förslag till försökets finansiering och organisation skulle permanentas. Därmed skulle regeringen inte ha möjlighet att komma med någon annan lösning (Hadenius 1998:139).

Hösten 1953 bildades ett konsortium med radioindustrin (Aga, Luxor, Philips och Svenska Radioaktiebolaget) som initiativtagare där också KF, Lantbruksförbundet och Köpmannaförbundet var intressenter. Samma höst ansökte konsortiet om rätten till provsändningar finansierade med reklammedel (Hadenius 1998:140). Ute på remiss motsatte sig Radiotjänst och Tidningsutgivarna konsortiets ansökan. Televisionsutredningen å sin sida var splittrad, telestyrelsens representant liksom elektronikindustrins ville tillstyrka, men majoriteten avstyrkte.

Tidningsutgivarna (TU) var rädda dels för konkurrens om annonsintäkter, dels för läsarflykt. I en TV-kommitté inom TU diskuterades om inte pressen skulle vara lämpad som huvudman för det nya mediet (Hadenius 1998:137).

Till detta kan läggas att i Danmark hade en försöksperiod med TV inletts 1951. Försöket skedde i Danmarks Radios regi med sändningar tre kvällar i veckan. 1954 fick Danmarks Radio permanent tillstånd att sända television (Dansk mediehistorie 1997:125f).

Sandrew-veckan

I början av 1954 lämnade Sandrew-Ateljéerna in en ansökan till Televerket om att få anordna en veckas försökssändningar. Detta sågs av somliga, bland annat av Televerkets generaldirektör, som ett glädjande bevis för att filmintressenterna börjat ompröva sin negativa hållning till TV. Initiativtagare och ledare för projektet var Bo Löfberg, regissör på Sandrews samt Philips-ingenjören Olle Franzén (Furhammar 1991:220, Olsson 2004, Svanberg 2000:31ff). Anders Sandrew själv var egentligen motståndare till projektet och befarade att TV skulle innebära minskade biografintäkter (Wirén 1986:89).

Tidningen *Teknikens Värld* beskrev för sina läsare hur det gått till när Sandrews fick tillstånd till provsändningarna (*Teknikens Värld* 5/54). Filmföretaget hade skickat brev till Televisionsforskningsnämnden och till Televisionsutredningen. TV-nämnden meddelade att den inte hade befogenhet att bevilja tillstånd. Däremot gav den Sandrews löfte om att få använda nämndens tekniska utrustning under förutsättning att Telestyrelsen inte hade något att invända. När Telestyrelsen i sin tur kontaktade ansvarigt statsråd fick den besked att Telestyrelsen själv skulle fatta beslut när det gällde Sandrews. Statsrådet menade att Sandrews begränsade försök inte var att jämföra med den avslagna ansökan från radioindustrin tillsammans med bland annat KF och Köpmannaförbundet, det s k konsortiet (Wirén 1986:88f). Televisionsforskningsnämnden hade, som sagt, sedan 1950 sänt "TV från Teknis" till cirka 300 amatörbyggda mottagare ett par timmar i veckan. Tidningen *Se* beskrev "TV från Teknis"

som smalfilmkopierade svenska folklustspel från 30-talet, färska journaler, lånade från Englands BBC, snabblektioner i Konsten Att Skära Lök i Lika Stora Tärningar från Hemmens forskningsinstitut och 'levande' små shower framför den treögda TV-kameran i den gemytligt trånga studion. (*Se* nr 14/54 s 21)

Men nu skulle det bli svenska direktprogram, och svenska TV-filmer med svenska aktörer. Sandrews skulle skaffa skådespelare och regissörer, Svenska Radioaktiebolaget skulle ställa såväl tekniker som televisionskameror till förfogande. AGA skulle

svara för sändarna och Philips bidra med radiolänkar och teknisk personal (*Teknikens Värld* 5/54 s 40). Sandrews hade med andra ord samordnat sina intressen med radioindustrin.

Inspelningen av programmen ägde rum i Sandrew-Ateljéernas TV-studio på Kungsholmen i Stockholm. Från en radiolänk placerad på studios tak skickades signalerna till KTH och sändes vidare därifrån. Under goda förhållanden skulle man kunna nå mottagare belägna inom radie av fem mil från Stockholm räknat (*Teknikens Värld* nr 5/54 s 15).

I tidningen *Se* (nr 14/54 s 18) beskrivs kraftsamlingen inför TV-veckan som rena sportbragden.

I startögonblicket har experimentet krävt lika mycket energi som 9 långfilmer. Alltså *tredjedelen av alla svenska filmbolags samlade årsproduktion!* Men så sköts också jobbet av killar med vitaminer i venerna och låga siffror i prästbetyget. Genomsnittsåldern i Sandrew-staben ligger kring 26-27 år. TV är ungdomens jobb, en bransch som kräver snabbväxling på tanke-spåren, en bransch som kan suga musten ur björnar. En "vanlig" filmregissör kan om han vill använda veckor för att klippa ihop de hullerombullertagna scenstumparna till en snygg film. En TV-regissör som sköter direktutsändningar har framför sig tre 100 000- kronorskameror som varje ögonblick hänger på startsnöret.

Sponsorer

Sandrew-veckan torde ha varit det första tillfälle, då kommersiella program visades i Europa (Nilsson 1961:43).

Expressen hade under provveckan en stående "TV-rutan" publicerad på tidningens kultur- och nöjessidan. I sin första TV-ruta, dagen före sändningarnas start, beskrev Staffan Tjerneld provveckans finansiering – hälften av sändningstiden var betald av annonsörer.

Programmen är 'sponsrade' säger fackfolket. Hemskt ord, men vem hittar på ett svenskt? Enligt skollexikon betyder 'sponsor' löftesman eller fadder. (*Expressen* 16/5 1954)

Även om det inte var offentligt vad en sponsor fick betala så hade Tjerneld hört sägas att det kostade 500 kr i minuten vilket innebar 7 500 kronor för en kvart. Det kanske lät dyrt, men Tjerneld menade att sponsorerna ändå gjorde en bra affär eftersom programmen som producerades var filmade och kunde användas i företagets reklam under många år.

KF får på så sätt en kvartslång film med Evert Taube, Philips ett kåseri om vad TV är för något och Luxor ett underhållningsprogram med Per Grundén och Sonja Stjernqvist. I vanliga fall kostar en sådan film allra minst det tredubbla.

Tjerneld tyckte dessutom att den hetsiga TV-debatten utmålade en sponsor som en person med idel skumma avsikter. ”En ohygglig demagog som hotar demokratin.” Han ironiserade vidare att bland TV-veckans sponsorer fanns så samhällsfarliga krafter som Svenska armén, Hemmens forskningsinstitut, Civilförsvaret, Sparfrämjandet och tidningen Manufakturisten.

Åhlén & Åkerlund gav i samband med Sandrew-veckan ut *TV-Journalen. Programtidning för svensk television*. Detta var det enda nummer som utkom. Tidningens ansvariga utgivare och redaktör var Gits Olsson, som hade samma befattning på veckotidningen *Se*, som i sin tur sponsrade provveckans dagliga nyhetssändning från TT.

I TV-journalen hyllade Gits Olsson herr Sandrew å närmare bestämt bortåt sju miljoner människors vägnar. Detta för att Anders Sandrew var den första filmdirektören i världen som i stället för att bekämpa televisionen bestämt sig för att vända på steken. Olsson befarade att en hel del skulle klicka under provveckan och att den kostade massor av pengar samt att personalen arbetat dygnet runt under två månaders tid.

Men, herr Sandrew, vi kommer att överse med televisionens alla barnsjukdomar. Vi råkar nämligen vara så hjärtinnerligt tacksamma för att det överhuvudtaget görs någonting för att skaffa oss den sena tidens aladdinlampa, som benämnes television, vi är så hjärtinnerligt tacksamma för att någon vågat passera våra kungliga svenska arméer av sakkunniga, utredningsgubbar, experter, byråkrater och baksträvare medelst en snabb, effektiv kringgående rörelse. (*TV-Journalen*, nr 1 maj 1954, s 3).

Tidningen utlyste också en tävling om vad den som såg på TV skulle kallas.

Radion har sina lyssnare, vad har televisionen? Åskådare... nej, det låter för tungt. Tittare... nej, det låter för barnsligt. Det hänger på er, läsare, om svenska folket och akademins ordlista ska kunna beräknas med ett ändamålsenligt, färgstrakt och träffande ord för TV-ÅSKÅDAREN. (Ibid:50)

I programtablåerna för de olika veckodagarna framgick vem som var sponsor för ett program. Så till

exempel sponsrade BP-bensin *Kvistiga kvarten* som var en sällskapslek med Pekka Langer som tävlingsledare medan Cloetta sponsrade en kvart med *Thore Ehrling och hans orkester*. Oscaria (skoaffärskedja) var sponsor för ett program med Charlie Norman och Trelleborgs gummifabrik sponsrade ett program med trollerikonstnären Hector el Neco. I dessa fall fanns inga direkta samband mellan sponsorernas verksamhet och programmets inriktning, som alla var av allmänt underhållande karaktär, utan kan ses som exempel på ”good will” sponsring.

Två av den första programdagens inslag var *Vi ser på TV* (Philips) och *Vi sjunger för er* med Grundén och Stjernqvist (Luxor radio), det vill säga program vars innehåll hade anknytning till sponsorernas verksamhet och där det också ingick rena reklaminslag för Philips TV-apparat och Luxors radioapparater och radiogrammofon. Bensinbolaget Shell sponsrade barnprogrammet *Kasper och trafiktrollet*. Svenska Radioaktiebolaget var sponsor för *Bil på öppen gata. Ett dygn med radiopolisen* och flygbolaget SAS programmet *Flygare i trimning*. NK sponsrade *Mannekänguppvisning. Hela familjens sommargarderob*. Visst samband kan ju ses mellan Svenska Handelsbanken och ett program om egnahemsbygge och heminredning. Likaså gäller det Sparfrämjandets sponsring av ett program för slösare och sparare samt Thulebolagens (försäkringsbolag) sponsring av programmet *Vår hälsa*. Scania-Vabis var sponsor för programmet *Hittar ni felet? Goda råd inför bilsemestern*. Lika tydligt samband fanns mellan Husqvarna och programmet *Med sick-sack längs raka sömmar, en sömnadskurs för ambitiösa symaskinsägare*. Affärskedjan ICA stod bakom programmet *Knep och knåp i hemmet. Vinkar och råd och rätt metod för småreparationer*.

Civilförsvaret sponsrade ett program om *Civilförsvaret – en länk i rikets värn*. Armén sponsrade *35 000 man blir soldater, ett program om hur de värnpliktiga tas om hand av armén* samt *Soldat i atomåldern, ett program om atomvapnets taktiska konsekvenser*. Hemmens forskningsinstitut sponsrade *För husmödrar. Rätt och lätt i köket* med en programledare från forskningsinstitutet.

Lördagen firades med en sändning från Rädda Barnens vårfest på Stadion i Stockholm med bland annat final i den svenska Audrey Hepburn-tävlingen och vem som var mest lik filmstjärnan i *Prinsessa på vift*, en filmsuccé det året. Även om det inte framgår i tablån någon sponsor för detta program är det sannolikt att det fanns ett flertal sådana (t ex veckotidningen som svarade för Audrey Hepburn-tävlingen).

Av TV-journalen framgår att dagsnyheterna sändes i tidningen *Se*:s regi och inkluderade telegram, journalfilm och ”högaktuella bilder”.

Nyheterna serverades och kommenterades av Ruben Karlstedt, som arbetade på TT. Däremot angavs det inte i programtablån att *Se* sponsrade den dagliga nyhetskvarten.

Av de 55 program som är upptagna i programtidningen är sponsorer angivna för hälften av dem.¹⁵

Sandrew-veckan i dagspressannonser

I dagspressen kan man urskilja tre slag av annonsering med anknytning till Sandrew-veckan. För det första programsponsorernas, för det andra butiksfaffärer och andra lokaler som i sina skyltfönster eller inne i lokalerna visade TV-programmen och för det tredje de som i sin annonsering på olika sätt relaterade sig till TV-fenomenet i största allmänhet eller till något speciellt programinnehåll.

Bland sponsorerna var det till exempel Svenska Handelsbanken och varuhuset NK som använde TV-veckan i tidningsannonser.

Svenska Handelsbanken tyckte att

”Erk’du, Maja du...

Varuhuset NK, tillika sponsor av premiärdagens mannekänguppvisning, erbjöd televisionsparty i Lunchrummet, där TV-programmen kunde ses i AGA-mottagare. På tredje våningen vid barnvagnsavdelningen kunde man se TV i en Philipsapparat och på Radioavdelningen på undre bottenvåningen kunde TV ses i samtliga de mottagarapparater som NK saluförde. I ett P.S. i annonsen berättar man att NK redan sålt ett flertal TV-mottagare: framsynt folk har redan börjat köpa TV.

Dagens Nyheter 19/5 1954, s 13

En annan sponsor av verksamheten, tidningen *Se*, gjorde ett slags ”good-will” annonsering.

Bland tidningarnas nöjesannonser under Sandrew-veckan fanns också andra erbjudande om att följa TV-sändningarna. På Tivoli i Stockholm kunde man se Centrum Television och på Tivolis revyteater visades sommarrevyn Grönans ’tivolision’. På Ostermans Marmorhallar visade Radiola TV med ett total mottagare påknäppta. Här kostade inträdet 50 öre som oavkortat tillföll Radiohjälpen. På Rosenbad, cityrestauranten vid Strömmen, fanns under hela veckan en televisionsapparat i Grillen. På biografen Royal kunde man se storbildstelevision på biografduk. Entrén var en krona och sjuttiofem öre och behållningen tillföll Rädda Barnen.

Restauranten på modet, Grenadjären, bjöd sina gäster på televisionsutsändning och på Lillsjöns festplats kunde man se television med apparat från Centrum.

Stockholms-Tidningen (16/5) meddelade att ungefär 1 000 mottagare skulle vara i funktion under Sandrews televisionsvecka. De skulle finnas i samtliga radioaffärer, men också i en hel del andra affärer. Det krävdes polisens tillstånd för att få visa television i skyltfönstren eftersom man befarade att det skulle bildas folksamlingar utanför affärsfönstren och därmed sammanhängande trafikproblem (Olsson 2005:258ff). Tidningarna rapporterade om att polisen tvingats ingripa och stod i färd att förbjuda ”fönstertelevision” (*Stockholms-Tidningen* 19/5, s 1). Enligt tidningen hade polisen dagen efter premiärvisningarna, ingripit och förbjudit radiohandlarna att ha TV-visningar i sina affärsfönster. Folksamlingarna framför radiofönstrens tv-skärmar hade utgjort trafik hinder. Däremot hade polisen, enligt tidningen, inte för avsikt att ingripa mot förevisningarna inne i affärerna, åtminstone inte tills vidare enligt jourhavande överpolis konstapel på Klara polisstation. Det förefaller dock av tidningarnas fortsatta rapportering som att något beslut om förbud mot ”fönstertelevisionen” inte togs.

Dagens Nyheter beskrev på sin första sida hur Stockholms och Sveriges första ”riktiga” televisionsutsändning hade hållit på att ställa till med trafik kaos eftersom TV-tittare i tusentals trängdes framför alla skyltfönster med mottagare. Dessutom stannade affärlivet av nästan helt när sändningarna började. Däremot hade restaurangernas TV-apparater lockat till sig besökare. ”TV-mottagare på krog gav fina kassor.”

I en tidningsannons hade Grundig en tecknad TV-apparat samt en anvisning om TV-visning i fönstret i affären vid Stureplan. I annonsen under

rubriken Trolleri med punkter och streck beskrevs elektrontechnikens senaste magi att kunna

förvandla det levande skeendet till elektriska vågor och i samma ögonblick och var som helst åter förvandla vågorna till levande bild. Det sista fönstret ut till världen har stötts upp och vi kan uppleva vad som i samma ögonblick tilldrager sig fjärran från oss i andra länder: en opera, ett kongressmöte, en fotbollskamp, ett lustspel eller en gudstjänst. En stor rikedom ligger i denna vår civilisations senaste landvinning. (*Dagens Nyheter* 20/5 s 2)

I klädesaffären Rydholms centralt belägna butiker kunde man se televisionsprogrammen i skyltfönstren. ”Titta in till Rydholms och se TV samtidigt”.

Dagens Nyheter 16/5 1954, s 12

Ett annat ställe där man kunde se TV-sändningarna var på NKI-skolan. Dessutom erbjöd NKI i tidningsannonserna en korrespondenskurs i att bygga sin egen TV-mottagare. Byggsatser ingick.

Vissa företag och affärer anknöt i sin annonsering till TV och Sandrew-veckan på en mer allmän nivå. Stockholms Sparbank gjorde tidningsreklam för sin verksamhet med följande slogan

Television är fjärrsyn – den för oss närmare avlägsna händelser. Sparande är klarsyn – det för oss närmare våra önsknings mål.

Skilda visioner

Några dagar före Sandrew-veckan återgav *Stockholms-Tidningen* (15 maj sid 1 och 15) en intervju med ”världens främste televisionsexpert, dr Vladimir Zworykin”, som var på besök i Stockholm. Zworykin hade bland annat sagt att man måste börja med svartvit television och bygga upp en stor publik. Först därefter kunde man fortsätta med färg och detta fick tidningen att ”retoriskt” bekymra sig för att ett litet land aldrig skulle kunna få färgtelevision. Läsarna kunde dock lugnas med att såväl Kuba som Italien hade ett högt tempo när det gällde etablering av TV-sändare, programkanaler och försäljning av apparater.

Stockholms-Tidningen kunde också berätta att amerikanerna höll på att flytta ut sina svartvita apparater till köket och färgapparaterna in i vardagsrum-

Dagens Nyheter 20/5 1954, s 13

Under TV-veckan har NKI-skolan öppet till kl. 21.00 och visar då hela televisionsprogrammet.

Bygg er egen TV-mottagare

NKI-skolan har nya kurser i television per korrespondens med byggsatser.

KOM UPP

under TV-veckan och hämta prospekt och alla upplysningar på NKI:s mottagning.

Stockholms-Tidningen 17/5 1954, s 10

men. Detta innan Sverige ens startat reguljär TV. Zworykin utmålade det framtida hemmet med en kamera vid villaporten, en i köket och en i barnkammaren.

Om då husmodern sitter vid sin TV-mottagare och mellan ett par nummer vill se vad lillan har för sig eller vem som ringer på dörren eller hur långt steken kommit, så knäpper hon bara på nå-

gon av de tre kanaler, som är kopplade till hemmets kameror. (*Stockholms-Tidningen 15/5 s 15*)

I sin argumentering för televisionen använde sig *Stockholms-Tidningen* av allmänhetens stora intresse och positiva reaktioner under premiärdagen. Tidningen utropade att 100 000 personer hade sett premiären, det hade varit köer framför radioaffärerna och folk hängde i stora klasar med ögonen fixerade på TV-skärmarna inne i skyltfönstren.

...teknikens mästerverk, som ju är en gammal nyhet (ST och Radiobolaget visade TV här redan 1935!) men ändå så pass färsk för våra förhållanden att nyhetens tjuuning inte gått förlorad än på långa tag. (*Stockholms-Tidningen 18/5, s 8*)

Detta till trots att för de flesta åskådare passerade "förstås alla ljudeffekter spårlost, men några program gick bra att följa ändå med god behållning".

Till "åskådarnas" undran över när det skulle bli TV på allvar bidrog säkert det inledningsanförande som Telegrafverkets generaldirektör höll premiärdagen. Han menade att det saknades såväl beslut som pengar för att sätta i gång TV – detta trots att frågan stötts och blötts under sex år i Sverige.

Expressen kunde rapportera att det funnits stort intresse för att skaffa sig en TV-apparat men det brådskade inte. Även om den intresserade köparen drog efter andan då han hörde priset: 1 695 kronor. "Man få väl lägga undan en femma i veckan. Det är ju gott om tid." Och samma uppgivenhet fick en radiohandlare ge uttryck för:

Vänta med att köpa apparat. Utvecklingen går framåt. Det kommer kanske bättre apparater innan vi äntligen får television i det här landet. (*Expressen 18/5, s 8*)

För att ge ytterligare åskådarreaktioner förmedlade *Dagens Nyheter*s medarbetare några av intrycken. En sak var man överens om – bilden var bra, men rutan var alldeles för liten, så någon 'finfin hemmabio' hade man ännu inte fått. Några bland åskådarna tyckte dessutom att det var absolut lugnare med radio.

Då kan man göra något annat under tiden och inte distraheras av en liten bild – jag tänker på stick-ningen jag, sa damen. (*Dagen Nyheter 18/5, s 6*)

Den som fick avsluta *Dagens Nyheter*s rapportering från premiärdagen var en kille som meddelade sin kompis:

Mors, nu får jag kila. 17.30 ska jag lyssna på yrken och yrkesval, och i dag handlar det om

snuten. Så nu måste jag sno mej hem till radion.
(ibid)

Radion framstår som mer spännande än premiärdagens TV-program.

Svenska Dagbladet fann att det varit en blandad reaktion inför TV. Visserligen hade de cirka 1000 mottagare samlat många, som tidningen angav, ”tit-tare” men intresset hade varit flyktigt. Tidningen konstaterade att bild- och ljudkvaliteten varit bra men att programmet hade sina svagheter och detta var kanske skälet till TV-starten var mindre attraktiv än vad den enligt förväntningarna skulle ha blivit.

Med någon överdrift sagt, verkade det som om televisionen skulle ha hunnit bli omodern på två timmar... (*Svenska Dagbladet* 18/5, s 10)

I *Aftonbladet* under Senaste Nytt kunde man läsa att såväl ungarna som katten hade reagerat för det sällsamma – ungarna stumma och storögda och katten hade förgäves försökt med tassens klappa Sonja Stjernquist på kinden. *Aftonbladets* reporter tyckte att det mesta gått bra utom tidningen *Se:s* nyhetsändning som direkt misslyckats. Nyheter var det vanskligaste i TV eftersom de inte kunde förberedas eller repeteras så noggrant. Dagens krönikör, Flips, hade också sina visioner efter premiären.

Vi har fått television. Det är ingenting. Vi kommer att få färgtelevision. Vi tar emot det med ett fyrfaldigt ”jaså”. Vi kommer att få lukt-, känsel- och smakfilm. Vi rycker på axlarna. Vad är det med det då? En vacker dag avgår det första raketplanet till månen och tanterna sitter och sticker medan televisionen visar hur de första människorna landar på en plåt mellan ringbergen. (*Aftonbladet* 18/5, s 11)

Det är svårt att veta om tanterna inte lät sig bemarkas när den amerikanska astronauten landsteg på månen den 21 juli 1969, en händelse som genom satellittekniken kunde följas på många TV-skärmar.

Även *Morgon-Tidningens* krönikör, Knorre Surlason, hade synpunkter på det nya mediet.

Det var mycket roligare förr, sa vi. Tänk när det började med radio. Först kom det brev från bekanta i Amerika som berättade att nu kunde de sitta hemma och höra dansmusik om lördagskvällarna från de stora hotellen. Man hörde den i trattar, det var inte telefon, inga trådar behövdes. / .../ Men nu är ingenting så värst roligt, man är alldeles för bortskämd med tekniska saker. När vi kom hem, så diskuterade vi saken. Ska vi gå för television? Sitta hemma om kvällarna och stirra

på bildskärmen utan att säga ett ord. Eller ska vi ha en bil och kuska omkring och se något av vårt land? Sonen gav svaret /.../ Vi kan ju ha en bil så kan vi köra till någon släkting eller bekant som har television. (*Morgon-Tidningen* 20/5, s 16)

Stockholms-Tidningens kåsör Cello hade också han sina funderingar inför TV-veckan (17/5 s 10). Bland annat tyckte han att det lät en aning trångt på det TV-party som NK hälsade välkommen till och där mottagningen skulle ske i AGA-mottagaren.

Jan Olof Olsson (Jolo) hade vid tiden tillbringat ett år i USA och levt med nästan daglig tillgång till televisionsunderhållning. I Tankar om Television, en krönika i *Dagens Nyheter* tyckte han att televisionen under flera år fått en underlig och snedvriden publicitet i Sverige. Det enda allmänheten hade fått veta om television hade den fått läsa sig till i pressen och där hade det strängt taget bara stått

antingen svårbegripliga tekniska artiklar eller tarvliga anekdoter som farliga uringningar och liknade krafs ur amerikansk skvallertjournalistik. (*Dagen Nyheter* 21/5, s 5)

Däremot hade det stått mycket litet om televisionens förmedling av nyheter och av kontakt med skeendet på snart sagt alla områden. Rädslan för undermåliga program verkade en aning planerad och programmatisk: ”Nu ska vi först och främst vara rädda.” I stället slog Jolo ett slag för den betydelse som TV kunde ha för gamla och orkeslösa, för kroniskt sjuka, för trötta och utslitna, för de utanförställda. När det gällde de unga presenterade Jolo en dubbelbottnad vision.

Televisionens hot mot de unga skiljer sig från tidigare faror de varit utsatta för genom att dessa lockat dem från hemmet, medan televisionen frestar dem att stanna hemma för mycket. (ibid)

TV-kritik

På tidningarnas nyhetssidor behandlades frågor kring tekniken, apparaterna och ”utställningspublikens” eller ”fönstertittarnas” spontana fascination av vad tekniken kunde åstadkomma i form av överföring av bild och ljud. Mer begränsat utrymme på nyhetssidorna gavs publikens reaktioner på själva innehållet.

Under Sandrew-veckan blev det emellertid dags för regelrätta recensioner i några av stockholms-tidningarna. Däremot är det svårt när det gäller recensionerna att tala om fascination. Hänförelsen var här ersatt av normativa aspekter på hur bra TV

ska vara, hur de medverkande bör uppträda i rutan och vad som karaktäriserar en TV-personlighet.

Amerikanskt obesvärade

Expressen hade på nöjessidorna en särskild rubrik "TV-rutan" tillsammans med ett i en TV-apparat infällt fotografi, som föreställde veckans TV-recensent Staffan Tjerneld.¹⁶

Redan i sin första TV-ruta gav Staffan Tjerneld uttryck för vad han bedömde som bra television. En väderleksrapport hade förhandsvisats och Tjerneld lovprisade de medverkande meteorologerna för att de "var hur *amerikanskt obesvärade* som helst. De gav till och med tips om vad flickan skulle ta på sig för ytterplagg vid biobesöket" (min kursivering) (*Expressen* 16/5, s 8).

I krönikan samma dag som sändningarna skulle börja var Tjerneld åter framåtblickande å publikens vägnar. Senare i veckan skulle tittarna nämligen få stifta bekantskap med Sveriges första TV-präst, "som under repetitionerna visat mycket stor scenvana. Han tittar *oförskräckt* in i kameran och talar *mänskligt* om storstadsmänniskans problem" (mina kursiveringar) (*Expressen* 17/5, s 13). Om två operettartister hette det att de med *naturlig* lekfullhet och fint artisteri visat vad god TV-underhållning kunde vara. Regissörerna hade lyckats anslå den rätta tonen och därmed fått den *intima* karaktär som var televisionens både berättigande och livsluft (*Expressen* 18/5, s 13).

Många har för sig att TV är blondinernas och de djupa dekolletagens konst. Men det är fel. Det är gubbarna som gör sig bäst. Eller rättare sagt *personligheterna*. (Min kursivering) (*Expressen* 19/5, s 17)

Föregående dags personlighet hade varit Evert Taube. Hans *improviserade* ton var ett fynd och i inslagets final fick man kliva rätt in i diktarverkstan, där mästern satt med brillorna på näsan. En annan personlighet hade varit Bo Setterlind. Enligt Tjerneld tog Setterlinds TV-medverkan bort all undran över om han var hovpoet eller hovnarr.

Han var bra. Och mycket rolig. TV är en trollspiegel. Den visar vad som i vanliga fall inte syns. Och i det som i vanliga fall syns visar den tomheten. (*Expressen* 19/5 s 17)

Kritik fick den handfulla representanter för olika radiotekniker, som hade repat upp sina nötta läxor – dödsdömt i TV.

Där måste *levande* människor som krigar för en mening som är hans och inte främst organisationens. I England kan man konsten att ordna verkliga debatter, ja, förra året blev en deltagare så arg att han reste sig och gick mitt under sändningen. (Min kursivering) (*Expressen* 20/5 s 14)

Det sades, enligt Tjerneld, att de billigaste TV-programmen var de bästa och prisade en geografilektion, där *pigga* ungdomar hade fått berätta. Däremot hade ett program om vår hälsa som Thulebolagen låtit spela in lockat till skratt på grund av "falska tonfall och skruvade miner".

Bludder-Sverige hade genom vad en professor och fackmän gått bet på och några klarögd tonåringar ordnat i en handvändning fått en i sanning svår fiende att tas med. (ibid)

Tjerneld var alltså missnöjd med nyhetsavdelningen och det berodde på bland annat på att man satt och väntade på att det skulle komma något intressant från TT:s teleprinter. "När kommer det över huvud taget något roligt från det hållet?" Journalredaktören saknade sinne för människor. "Man skymtade t. ex. flera lustiga riksdagstanter, men fick aldrig veta vad de hette." (*Expressen* 21/5, s 17)

Mot bakgrund av Tjernelds apostrofering av det spontana, det improviserade, det naturliga kunde man vänta sig att TV-teater inte skulle falla i smaken. Men den "intima dramatiken" bedömde han som ett av televisionens trumfkort och ansåg att i uppsättningen av Bernhard Shaws dialog "Till äktenskap ledig" hade regissören lyckats "klargöra att TV-teater är en konst helt för sig själv. Varken teater eller film". Den kvinnliga rollinnehavaren (Ulla Sjöblom) hade i och för sig recensenten sett flera gånger tidigare.

Men inte på det här sättet. Jag har aldrig så nära känt charmen i hennes trubbiga skönhet och aldrig så kunnat följa de otaliga skiftningarna i hennes ansikte. Varje poäng i dialogen serverades mig allena. Det var helt enkelt för mig hon spelade. (ibid)

I ett annat inslag medverkade en kvinnlig vokalist, som bedömdes ha stora möjligheter genom att hon hade "ett *lustigt* och *alldeles eget* utseende". Ett dop kommenterades med att det var lustigt med ungen som skrek "hur *realistiskt* som helst" (mina kursiveringar). Däremot betäckade sig recensenten för det slag av kortfilm som hade ingått i ett reseprogram.

”Konventionellt tagna landskapstyper med speaker-text om hur vackert det är i Sverige har vi nog av på biograferna.” (*Expressen* 22/5 s 17)

Den ena organisationen och korporationen efter den andra hade deklarerat sin lust att vara med i TV. Men den som i likhet med recensenten följt dessa program blev betänksam över alla dessa manifest.

Vad som behövs i TV-skolan är fakta och detaljer, meddelade på ett *naturligt* sätt. Tomt prat i cirklade vändningar är tröttsamt i radio. I television är det en utmaning, som raskt förvandlar åskådaren till en igelkott.” (Min kursivering) (*Expressen* 24/5 s 12)

När veckan var över ansåg Staffan Tjerneld att vem som helst kunde se att det var filmfolk som passade bäst för television och ”inte människor vilkas främsta uppgift det varit att i första hand eliminera bilden”. Därför förmodade Tjerneld att myndigheterna inte skulle överlämna TV till Radiotjänst utan till en systerorganisation med egen styrelse.

TV-regissörerna har genom den rätta tonen gjort fosterlandet en tjänst.

Redan i portgången har Nötknäppar-Sverige med sitt ’som representant för’ och sin falska blygsamhet, som inte är något annat än självbelåtenhet, stoppats. (*Expressen* 18/5)

Vad Tjerneld menade med bra TV var att det inte skulle vara som film, inte som scenteater, inte som radio utan i stället präglas av det okonstlade, de medverkandes naturliga tonfall, improvisationsförmåga, spontanitet. Det iscensatta skulle kännetecknas av det intima. Det amerikanskt obesvärade var förebilden. Den värsta televisionen var den som befolkades av stela företrädare för olika partsintressen.

Självklart TV-tycke

På *Dagens Nyheter*s teater-, radio- och filmkritikersidor alternerade signaturen Perpetua (Barbro Hähnel) med signaturen Age om att recensera föregående dags TV-sändningar.

Det var med trötta ögon och inre stridigheter som Age föregående dag hade lämnat mottagaren. Radiolyssnaren inom honom hade kommit i konflikt med biobesökaren. Som radiolyssnare var man van vid att med välbehag kunna lyssna till en lång symfonikoncert, som biobesökare var man van vid rörlig kamera och snabba bildväxlingar. Den pianokonsert som visades på premiärdagen hade fotograferats i tre kamerainställningar, som upprepats till leda. Annat som inte fann nåd i recensentens ögon var balettprogrammet där rätt som det var ett ben eller ett huvud

försvunnit ut ur bildrutan. Ett inslag med lyrikuppläsning prisades vad avsåg uppläseskan. Men TV-regissören kritiserades för att inte ha tänkt på att det borde mer ha haft karaktären av *intimt* föredrag: recitation för en liten krets. Dagens recension avslutades med att utropa en av deltagarna i operettkavalkaden till dagens segrare. Han hade inte bara haft scencharm, utan också TV-tycke (*Dagens Nyheter* 18/5, s 12). Vad det innebar att ha TV-tycke utvecklades inte – kanske var det självklart redan från början.

Dagen därpå gjorde sig TV-recensenten signaturen Perpetua till tolk för publiken.

TV-tittarna tycks ännu så länge reagera som små barn, man blir fort uttråkad och kräver oavbrutet nya sensationer. Hårt, men så är det.

Missnöjet berodde på stereotypa sångare och föredragshållare som frestade på tålmodet. Däremot prisades meteorologernas förmåga att ladda sina repliker med känsla. Den ene talade med berättigad stolthet om strid nederbörd, den andre ritade med inlevelse i temperaturer på kartor. Någon hade dumma texter, ”annars borde hans ansikte göra sig”.

Detsamma gällde en kvinna som spelade häxa i ett barnprogram: ”hon såg skojsig och trevlig ut, men replikerna kunde ha varit lustigare”. (*Dagens Nyheter* 19/5, s 16). Det räckte inte med ett ansikte med TV-tycke utan det behövdes också bra texter.

Också Age var av uppfattningen att väderleksrapporterna var spännande som en thriller och distanserade de flesta programmen.

Man kan knappt bärga sig till morgondagen, då fortsättning följer i följetången om lågtryck, högtryck, regnområden, solsken och fronter och allt vad det heter. (*Dagens Nyheter* 20/5, s 16)

Däremot fick en storpratare på tafsen för sitt målade på kanslislvenska, eftersom TV-kameran omedelbart avslöjade allt som inte var spontanitet. Det skulle vara rappa repliker och personliga åsikter. Ett annat programinslag ledde till reflexionen att

i TV är det inte den standardiserade skönheten som fascinerar, det är de *vanliga* människorna, vardagens ansikten. (ibid)

Perpetua menade att den som tycker om att studera fysionomier inte hade haft det tråkigt trots att föregående dags TV-program varit en pedagogisk dag. Däremot kritiserades kamerautsnittet när det gällde programinslaget med husmodersgymnastik. Det skulle ha vunnit på ”att bukandningen fotograferats mindre närgånget” (*Dagens Nyheter* 21/5, s 16).

Teaterpjäsens kameramän prisades för att de skötte om att bildväxlingen blev livlig och underströk lustig mimik och festliga repliker. Regissören

hade tillämpat en *intim* spelstil, som tog bort varje tanke på teater (*Dagens Nyheter* 22/5, s 9).

Sändningen från Stadion sågs som ett lyckat experiment som gav besked om hur bra det gick att göra direktsändningar. Om det under tidigare sändningar varit svårt att se ett par människor i bortre ändan av ett rum så blev man nu glatt överraskad av klara, fina bilder av vitklädda elitgymnaster.

De kungliga var kamerorna försynta emot/.../ I vilket fall som helst var erfarenheten tjugig. Här fick man verkligen vara med. Man hörde i apparaten en klocka slå sju slag och såg hastigt på närmaste kyrktorn: jo, det stämde precis. (*Dagens Nyheter* 23/5, s 18)

I Perpetuas recension av den sista programdagen var det åter väderleken som tog priset –

bättre än någonsin, inte bara därför att meteorologerna kunde ge ett löfte om vackert väder i avskedspresent, de hade ju också det ståtliga åskvädret att tala om.

Detta tillsammans med teaterpjäsen, operettunderhållningen, framträdandet av de lyriska herrarna Taube och Setterlind, den stora direktutsändningen från Stadion var skäl till att nu var alla otåligare än någonsin när det gällde TVs start i Sverige (*Dagens Nyheter* 24/5, s 12). Den vanliga människans utstrålning parad med några kulturpersonligheter samt mediets samtidighet fascinerade.

Problematiser programledarblick

Svenska Dagbladets TV-kritik återfanns inte bland tidningens övriga recensioner utan på allmän nyhetsplats inne i tidningen. Det var emellertid en och samma recensent veckan igenom, signaturen U. S–m,

I recensionen av premiärdagens program hade även *Svenska Dagbladet* synpunkter på att de medverkandes ben inte syntes och drog en parallell till när de första närbilderna visades på bio. Då rådde publiken, enligt tidningen, i stor oro och ropade: Var är benen, var är benen?. När det gällde premiärdagens pianokonsert hade kameran intresserat sig växelvis för pianisten, pianistens händer, klaviaturen och flygelns ljudande innanmäte. ”Fantasifullare brukar det inte göras på film, och hur skall man då kunna begära mer av televisionen?”

Synpunkter på programledarens stadiga fasthållande med blicken på åskådaren var onaturlig och den tysta nedtoningen liksom upptoningen

var misstag – bilden borde klippas i samma ögonblick som sista ordet var sagt. (*Svenska Dagbladet* 18/5, s 10)

Också nästa dag fanns det anledning att klaga över personer som tittade rakt in kameran. ”Det är antagligen någon sorts artighet. Men det är fullkomligt *onaturligt*.” Inte heller arrangemanget med två herrar som samtalade sida vid sida, båda vända mot kameran, vann godkännande. ”Om TV inte tillåter folk att vrida och vända på sig och vara sig själva, så är det något fel på den.” Recensenten uteslöt inte möjligheten att om trettio år skulle kanske en del av TV-veckans försökssändningar visas som höjden av omedveten muntration (*Svenska Dagbladet* 19/5, s 11).¹⁷

Ett annat problem, enligt *Svenska Dagbladets* recensent, var de medverkandes mimik.

Redan nyhetsmannen Ruben Karlstedts charmanta hälsningsleende är en smula i överkant för somliga av oss. När TV kommer i gång på allvar får man inte glömma att den måste tillgodose svenskarnas djupt kända behov av uttryckslöshet. Fast ler man så sött som hallådamen Margareta Bergström, så må det förstås vara hänt. (*Svenska Dagbladet* 21/5, s 12)

När det gällde direktsändningen från Stadion var recensenten missnöjd med att de kungliga behandlades alltför försynt av TV-kameran.

Den gjorde bara en påhälsning då och då med långa mellanrum och förvissade sig om att kungligheterna verkligen satt kvar på sina platser. Men någon nyfikenhet var det aldrig tal om. Kanske kunde man ha önskat sig ett par närbilder av kronprins Carl Gustaf och prinsessan Christina, de båda yngsta på kungliga läktaren. (*Svenska Dagbladet* 23/5, s 11)

Föga suggestiv reklam

Under vinjetten Sett i TV på kultursidan i *Stockholms-Tidningen* bedömdes TV-programmen av signaturen Woll. Även denne recensent hyllade Evert Taube för en förbluffande god TV-teknik, som bland annat innebar att han rörde sig precis så naturligt framför kamerorna som man ville ha det. En varning höjdes för avståndsbilder, som lätt gav ett rörigt intryck (*Stockholms-Tidningen* 19/5, s 13). Men i programinslaget med frälsningsarmén smög TV-kamerorna ”sig fram och avslöjade personligheten i en rad ansikten” (*Stockholms-Tidningen* 20/5).

När det var dags att sammanfatta några erfarenheter för Sandrew-veckan kommenterade Woll bland annat reklaminslagen. De hade i de flesta fall inte alls varit tillrättalagda för televisionen. Det behövdes mer medryckande ”annonseringstal hos reklam-speakern” och kortare texter. ”Det blir något att fundera på – såvida reklamen kommit till svensk tv för att få stanna...”. (*Stockholms-Tidningen* 24/5, s 9)

TVs suggestiva verkan

Morgon-Tidningen Socialdemokraten avstod från att recensera programinslagen under Sandrew-veckan. Däremot kommenterade tidningen företeelsen i en ledare dagen efter premiären. Tidningen ansåg att försöket kunde ha sitt intresse som ett ”smakprov på vad detta nya masskommunikationsmedel kan bjuda de svenska hemmen”. I övrigt var ledaren negativt inställd till det sätt som försöket var upplagt på. Sponsorerna misstänktes för att de under en provvecka säkert kunde ”kosta på sig att diskret hålla tillbaka reklaminslagen”. Likaså misstänkte ledarskribenten att man under provveckan skulle vara angelägen om att få fram program med hög kvalitet och av stort upplysningsvärde. Men detta sade ingenting om verkningarna av kommersiell television på sikt. Med hänvisning till USA menade man att annonsörerna skulle kräva utbyte av sina pengar i form av täta reklaminslag före, inuti och efter programmen.

Provveckan i Stockholm har därför inte något samband med frågan om vem som skall ha ansvaret för den svenska televisionen. Direktör Sandrew får ursäktas. Ett sådant viktigt principiellt avgörande har inget som helst att göra med om han håller TV-lekstuga under en vecka för några tusentals stockholmare. (*Morgon-Tidningen* 18/5, s 2)

När Sandrew-veckan var avslutad kommenterades den liksom den framtida televisionen av Brita Åkerman, Hemmens Forskningsinstitut, i en artikel på ledarsidan. I rubriken ställdes frågan om vem som skulle släppas in i vårt vardagsrum. Även om kvaliteten på de visade programmen varit ojämn hade försöket varit ambitiöst och på så vis intressant som belysning av televisionens verkningssmedel och principer.

...upplästa manuskript, oklara synpunkter hos den som talar tråkar ut oss. De många konventionella formerna för att uppträda offentligt, att tala i radio, att göra habila reportage får sin ihå-

lighet avslöjade. Den avspända, vänliga, humoristiska människan tjuvar oss. (*Morgon-Tidningen* 24/5, s 2)

I detta sammanhang nämndes Evert Taube och inslaget med frälsningsarmén. ”Så där nära hade vi aldrig kommit dem om vi hört dem i radio.” Därmed var skribenten inne på det hon fann vara kärnpunkten, nämligen televisionens utomordentligt starka suggestiva verkan. Detta var ett påverkningssmedel som nådde fram till människor på ett sätt som vare sig tryckta ord, bilder, radio eller film kunnat göra. Därför var det också viktigt att hålla televisionen reklamfri.

Vill vi ha en objektiv upplysning eller vill vi släppa in fabrikanter och reklammän i vårt vardagsrum för att bjuda ut sina varor åt oss, det är alltså den avgörande frågan. (ibid)

Argumenten om att televisionen skulle bli för dyr utan reklam avfärdades av Brita Åkerman, och hon pekade bland annat på att det alltid var till syvende och sist konsumenten som fick betala för reklamen. Sjukvården klarades av genom en kombination av egna avgifter och tillskott av allmänna medel, och sågs som exempel på ett lämpligt sätt att klara av TV-kostnaderna.

Dagen därpå följde tidningen i en ledare upp Brita Åkermans artikel.

Att ersätta en av regering och riksdag garanterad åsiktsfrihet med privata opinionsmonopol inom radio och television är en utväg som alla ansvarsmedvetna krafter måste rygga tillbaka för. (*Morgon-Tidningen* 25/5, s 2)

Till sist: ”remediering” och egenart

Genom pressens beskrivningar av förevisningarna i Stockholm av det nya mediet televisionen, de som ägde rum under 1930-talet samt Sandrew-veckan 1954, kan man följa ”mediefilosofiska” föreställningar om såväl mediets egenart eller ”natur” som frågor om det nya mediets relation till etablerade medier, det vill säga frågor kring remediering.

Delar av stockholmspressen, i synnerhet de tidningar som var medarrangörer av visningarna, skänkte glans åt det hela genom att varje förevisning under 1930-talet framställdes som en TV-premiär med därmed tillhörande glansfull premiärpublik. När väl premiären var över skyndade allmänheten till förevisningarna, vare sig de skedde inomhus eller utomhus framför skyldfönster. Åskådarna beskrevs som i grunden fascinerade av det nya mediet

samtidigt som de också beskrevs lätt nedsättande. Trots nästan oidentifierbara bilder på mottagarskärmen eller att ljudet inte nådde fram så applåderade en häpen publik. Teknikfascinationen satte knappt några gränser.

Med teknikfascinationen följde också vad man kan kalla för en televisionens "hypermedialitet". Det handlade om att på olika sätt hålla åskådaren påmind om att det i modernitetens tecken var en avancerad teknik som förmedlade innehållet. 1930 års TV-förevisning av "det nyaste tekniska undret" gjorde Stockholm till en modern stad i klass med London, Paris och Berlin. Uppfinningen var "nästan som ett underverk" fantasieggande och fascinerande såväl för "lärda", "sakkunniga" som för publiken. På 1950-talet benämndes mediet som "vår civilisations senaste landvinning" och sågs som ett jobb för en modern ungdom, i synnerhet för "killar med vitaminer i venerna och låga siffror i prästbetyget". Det handlade om att kunna hänga med i de nya svängarna och inte förfalla till exempelvis det långsamma filmregissörsarbetet.

Vägen att hitta fram till det nya mediets egenart var kantad av uppfattningar om televisionens "remediering" av redan befintliga kommunikationstekniker. Det vette mot filmen: hembioGRAF, telekinematografi, tele-ljudfilm liksom mot radion: bildradio, synradio men också mot dagstidningen: televisionen som radiotidning eller som televisionstidning.

När TV beskrevs som en utveckling inom filmen betraktades det å andra sidan inte som "verklig television". Även om biografägarna kunde se det som kallades "tele-ljudfilm" som en konkurrent om biografpubliken hade de idéer om olika sätt att "remediera" denna nya företeelse, bland annat genom "aktualitetsbiografer" där televisionsfilm skulle kunna visas. "Verklig television" var det som under 1930-talet beskrevs som "levande fjärrbild med ljud", och då 'levande' i bemärkelsen att det var rörlig film och "live" utsändningar, det vill säga den rumsbefriade samtidigheten.

Mellan radio och television var förhållandet mer problematiskt. Synradio eller bildradio bedömdes i många fall som ett hot mot den relativt nyligen etablerade radion. Men så länge tekniken med bild och ljudöverföring var undermålig var oron för det nya mediet inte särskilt påtaglig. Dessutom framfördes uppfattningen att ingen skulle vilja sitta och titta på bilder kväll efter kväll. För radioindustrin var dock en alltför snabb etablering av televisionen problematisk. Radiotillverkarna hade efter fem inledande år börjat att satsa starkt på tillverkning av radioapparater och därmed inte mogna för att utsätta sig

själva för konkurrens genom tillverkning av TV-apparater.

Även om radion på 1930-talet inte hunnit utveckla egen identitet genom en egen specifik programproduktion var utvecklingen i en riktning som väl kunde associeras med "verklig television", det vill säga direktsändningar från studio med artister representerande såväl smal som bred kultur.

Benämningar som illustrerad radiotidning eller televisionstidning inkluderade dagstidningen i föreställningar om televisionens framtida identitet. Här kom nyhetsverksamheten i blickfånget, något som för övrigt den svenska radion under 1930-talet inte haft större möjligheter att utveckla på grund av det nyhetsmonopol som Tidningarnas Telegrambyrå (TT) utövade över radion. Den som skulle komma i besittning av televisionspatenten skulle också bli den oinskränkte härskaren över internationell nyhetsförmedling "i dess mest utvecklade gestalt": televisionstidningen. Och därmed skulle tiden vara all för morse och teleprintern.

Även om programinnehållet inledningsvis var sekundärt i förhållande till en fascinerande teknik så berömdes redan från början de medverkande om de hade förmåga att uttrycka "naturlighet", "intimitet" eller "personlighet". Därmed bedömdes televisionen avvika från de mer konstlade uttrycksformer som förmedlades i såväl bio- som teatersalonger och också genom den än så länge föreläsande radion. Ett sätt att trots den rumsliga distanseringen fastställa mediets omedelbarhet var att prisa såväl scenvana artister som amatörer när de uppträdde "som de var". Därmed förmedlades känslan av rumslig närvaro, kanske till och med intim samvaro och mediets fallenhet för att simulera autenticitet, om ej lika brutal som nedan.

Allers 1930, nr 34

Noter

1. Jag vill tacka Bengt Eklöf vid JMK som genom egen praktisk erfarenhet av tidig TV och genom sitt intresse för TVs historia varit mig mycket behjälplig vad gäller litteratur om tekniska frågor samt gett mig värdefulla kommentarer. Ett tack till Jan Ekecrantz för värdefulla synpunkter dels på föreliggande artikel, dels på en framtida utveckling av forskningsprojektet Kommunikationstekniker i stöpsleven, som denna artikel är en del av. Jag hade också så gärna velat tacka Olle Waltå (1923-2004) som genom sin gedigna kunskap om svenska biografier gav mig uppgift om under vilka dagar TV-visningen skedde på Röda Kvarn.
2. Det som skrivits om televisionens introduktion i Sverige har belyst tiden efter andra världskriget och i synnerhet 1950-talets första hälft (se till exempel Hadenius 1998, Heimbürger 1974, Kleberg 1994, Olsson 2004, Wirén 1986). Att television förevisades för allmänheten redan under 1930-talet har nämnts i förbigående (Hadenius 1998:134, Olsson 2004:258, Riback 1984:95, Svanberg 2000:20, Wirén 1986:39, Åberg 1999:174).
3. Återanvändning eller remediering av en specifik form från ett etablerat och dominerande färdmedel till ett nytt beskrivs i *Järnvägsresandets historia*. De europeiska järnvägsvagnarna med sina slutna kupéer hade sin förebild i hästskjutsarnas slutna karosser medan de amerikanska kupéerna hade sin formförlaga i flodbåtarnas öppna utrymmen (Schivelbusch 1984).
4. *Radio och Grammofon* gavs ut av Svenska radioklubbarnas förbund och Föreningen Sveriges Sändaramatörer och *Radiolyssnaren* gavs ut av Åhlén & Åkerlunds förlag.
5. I USA pågick givetvis också utvecklingsarbete. Radiostationen WGY i den amerikanska staden Schenectady, där General Electric hade sitt forskningslaboratorium, var den första stationen i världen som engagerat en fast medarbetarstab på radioteatersidan. Hösten 1928 hade den tekniska utvecklingen av televisionen avancerat så långt att man var beredd att ge den första televiserade teaterföreställningen i världen (Nilsson 1987:39). Pjäsen *A Queen's Messenger* hade två roller och handlingen bedömdes möjlig att framställa med tre kameror; två kameror riktade mot var och en av aktörerna samt en mot rekvisitan. Sändningen ägde rum 11 september 1928 och samlade ett stort uppbåd journalister som fick se föreställningen i mottagare placerade på ett avstånd av sju kilometer från studion. Dessutom demonstrerades hur televisionen skulle kunna få spridning till en större allmänhet på biografier. Senare samma höst gavs TV-föreställningar på Radio World's Fair i Madison Square Garden, New York, och på en biograf i Schenectady. Sändningarna kom från WGY-studion eller General Electrics laboratorium. En speciell projektor hade konstruerats för biografvisningarna som visade TV-bilderna i "backprojection" samtidigt som ljudet gick ut salongen från högtalare som inramade den silverlaminerade filmduken.
6. Den mekaniska televisionen, som Baird utvecklade, byggde på användandet av Nipkows skiva, som delade in bilden i småelement. 1928 hade Baird Television Development Company (BTDC) framställt en "televisor" som visade 12,5 bildrutor per sekund utnyttjandes 30 linjer (jfr dagens återgivning med 625 linjer och 25 rutor per sekund). Signaturen Chevalier gav i *Stockholms-Tidningen* (8 december 1930 sista sidan) följande detaljerade beskrivning om nipkowskivan."/Bairds/ televisionssystem utgår likt de flesta andra från en optisk sönderdelning av objektet, vars olika partier belysas successivt i snabb följd. Detta sker med hjälp av en cirkelrund roterande skiva "nipkowskiva", med 30 kvadratiska hål i spiralformad anordning. Framför skivan är en skärm placerad med en springa, vars bredd är något mindre än avståndet mellan två hål i skivans periferi. Ljuset, som utgår från en kraftig strålkastare bakom skivan, kan således endast passera genom ett hål i taget – det hål som vid skivans rotation för ögonblicket just för sig förbi den nämnda springan. I nästa ögonblick passeras springan av ett nytt hål, vilket genom hålens spiralformade anordning befinner sig något närmare den roterande skivans mitt. Ljuset kastas genom en lins mot det objekt, t.ex. en persons ansikte, som skall avbildas". (Beskrivningen fortsätter, se not 8.)
7. Sympatiska Simon var ett friluftsfolkspel med Fridolf Rhudin i titelrollen som framförts sommaren 1930.
8. "För att erhålla en bild av stora dimensioner på den vita duken i en biografteater, använder Baird ett stort antal vanliga glödlampor (2 100 st.), som äro placerade tätt intill varandra över hela den yta. Där bilden alstras. En var av dessa lampor står i förbindelse med en kontakt på en omkastare och sättes successivt in i förstärkarens kretslopp. Totalbilden är således här en mosaik av alla lamporna, av vilka var och en lyser upp tolv och en halv gånger i sekunden" (signaturen Chevalier i *Stockholms-Tidningen* 8/12, sista sidan).
9. Tidningen *Arbetet* berörde under december månad över huvud taget inte förevisningarna. En genomgång av *Sundsvalls Tidning* för samma månad visar att inte heller den tog upp visningarna på Röda Kvarn.
10. Vare sig *Svenska Dagbladet* eller *Aftonbladet* ägnade *Stockholms-Tidningens* och *Dagens Nyheter*s TV-förevisningar någon uppmärksamhet.
11. Det lämpade sig utmärkt för tidningen att göra en tillbakablick till radions barndom. I december 1922 hade *Stockholms-Tidningen* i samarbete med Telegrafstyrelsen erbjudit stockholmarna, åtta åt gången, att på tidningens redaktion avlyssna en konsert som en gång i kvarten utsändes från en trådlös avsändare på annat håll i Stockholm. Den motprestation man då önskade var en slant av "konsertbesökarna" till insamling av julved åt behövande (Kleberg 2003).
12. I Stockholm uppförde SF 1935 ett exempel på "aktualitetsbiograf" med biografen Spegeln vid Sture-

- plan. Biografen var inredd med speciellt glesa bänkrader för att på dagtid kunna fungera som en nonstop-biograf, som visade kortfilmsprogram, i huvudsak journal-film och tecknat (Furhammar 1991, s 137).
13. Medan Baird alljämt lanserade sin mekaniska TV-teknik i europeiska huvudstäder, bland annat på Röda Kvarn i Stockholm 1930, utvecklades i USA ett elektroniskt system, som inledningsvis byggde på den rysk-amerikanska Vladimir Zworykins ikonoskop, som gjorde det möjligt att framställa den första elektroniska TV-kameran. Brian Winston redogör i sin bok *Media Technology and Society* för de två systemens utveckling. I mitten av 1930-talet handlade det inte längre om "mekanisk vs elektronisk" utan snarare om "vilken elektronik" som skulle användas (Winston 1998:99). En med 1930-talet samtida beskrivning av televisionens historia går att läsa i *Televisionen av idag* (Moseley m fl) utgiven i Sverige 1935. Detta var en svensk bearbetning av *Television Today* utgiven i Storbritannien 1930. För bearbetningen svarade Hugo Larsson vid Svenska Telegrafstyrelsen.
 14. 1953 bytte Telegrafverket namn till Televerket.
 15. Ungefär hälften av programmen är sparade och finns tillgängliga vid Statens Bild och Ljudarkiv.
 16. Staffan Tjerneld var journalist och författare, också till revyer. Tjerneld blev sedermera en av dem som ingick i den första grupp som Radiotjänst engagerade i sin experiment- och utbildningsverksamhet för televisionen. Han var ansvarig för programmet *En skål för televisionen* som sändes den 29 oktober 1954 och som var det första programmet som sändes inom Radiotjänsts experimentverksamhet (Hört och sett, s 181).
 17. Nu blev det i stället den första nyhetssändningen i Sveriges Television hösten 1958 som kommit att användas som ett exempel på hur komiskt tidig television ibland kunde te sig (inslaget finns på den DVD som ingår i Weibull, Lennart och Monica Djerf-Pierre (2001). Men också några av de inslag som ingick i Andrew-veckans sändningar inbjuder till muntration, bland annat Thulebolagets Hälsoprogram (Statens bild och Ljudarkiv).

Litteratur

- Boddy, William (1993) *Fifties Television. The Industry and Its Critics*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Bolter, Jay David & Grusin Richard (2002) *Remediation. Understanding New Media*, Cambridge and London: The MIT Press.
- Dansk mediehistorie. Bd 3, 1960-1995* (huvudredaktör Klaus Bruhn Jensen, periodredaktör Ib Bondjeberg) Köpenhamn: Samleren.
- Djerf-Pierre, Monica och Weibull, Lennart (2001) *Spegla, granska, tolka*, Stockholm: Prisma.
- Douglas, Susan J. (1987) *Inventing American Broadcasting 1899-1922*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Ekström, Anders (1994) *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Halmstad: Nordiska Museets förlag.
- Furhammar, Leif (1991) *Filmen i Sverige. En historia i tio kapitel*, Förlags AB Wiken.
- Gitelman, Lisa and Pingree, Geoffrey (eds) (2003) *New Media, 1740-1915*, Cambridge: MIT Press.
- Goldstein, Norm (1991) *The History of Television*, New York: Portland House.
- Gunning, Tom (1990) "The Cinema of Attractions: Early Film, Its Spectator and the Avant-Garde" i Thomas Elsaesser (ed) *Early Cinema: Space-Frame-Narrative*, London: British Film Institute.
- Habel, Ylva (2002) *Modern Media Modern Audiences, Mass Media and Social Engineering in the 1930s Swedish Welfare State*, Stockholm: Aura Förlag.
- Hadenius, Stig (1998) *Kampen om monopolet. Sveriges radio och TV under 1900-talet*, Stockholm: Prisma.
- Heimbürger, Hans (1974) *Svenska telegrafverket: historisk framställning. Bd 5, Telefon, telegraf och radio 1921-1945*, Stockholm.
- Hört och sett. Radio och television 1925-1975*, (1975) Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Jülich, Solveig (2002) *Skuggor av sanning, Tidig svensk radiologi och visuell kultur*, Linköpings universitet: Tema Teknik och social förändring.
- Kajiser, Arne (1994) *I fädrens spår... Den svenska infrastrukturens historiska utveckling och framtida utmaningar*, Stockholm: Carlssons.
- Kleberg, Madeleine (1994) "Televisionen flyttar in. En analys av veckopressannonser för TV-apparater kring slutet av 1950-talet" i Carlsson, Ulla m fl (red) *Kommunikationens korsningar*, Nordicom-Sverige 4. Göteborgs universitet.
- Kleberg, Madeleine (2003) "Gender Construction in Connection with Introduction of Communication Technologies. The Introduction of Broadcasting in Sweden: Some Examples of how the Daily Press Described the New Media" in *Media in Progress: JMK Conference Contributions 2002*, Stockholm Media Studies (SMS) volume one 2003.
- Moseley, A, Chapple, H.J., Larson, Hugo (1935) *Televisionen av idag: populär framställning och handledning*, Stockholm: Natur o. kultur.
- Nilsson, Bengt V. (1987) *Ernst Fredrik Werner Alexander-son. En personcentrerad skildring av elektroteknikens utveckling under 1900-talets första hälft*, Farsta: Televerket.
- Nilsson, Björn (1961) "Så började det i Sverige..." i Engström, Gert (red) *Boken om TV*, Malmö: Bengt Forsbergs Förlag.
- Nordberg, Karin (1998) *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925-1950*, Stockholm/Stehag: Symposion.
- Nordmark; Dag (1999) *Finrummet och lekstugan: kultur- och underhållningsprogram i svensk radio och TV*, Stockholm: Prisma.
- Olsson, Jan (2004) "One commercial week: Television in Sweden prior to public service" i Spigel Lynn & Olsson, Jan (eds) *Television after TV: essays on a medium in transition*, Durham: Duke University Press

- Riback, Gösta (1984) *TV-teknisk historia. Del 2. Åren 1914-1939*, Täby: (G.Riback).
- Svanberg, Lasse (2000) *TV-bilder. Svensk TV-produktionsteknik under femtio år*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Schivelbusch, Wolfgang (1984) *Järnvägsresandets historia: om rummets och tidens industrialisering under artonhundratalet*, Stockholm: Gidlund.
- Thompson, John B. (2001) *Medierna och moderniteten*, Göteborg: Daidalos.
- Williams, Raymond (1975/2001) *TV. Teknik och kulturell form*, Kungälv: Arkiv förlag.
- Winston, Brian (1998) *Media Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet*, London and New York: Routledge.
- Wirén, Karl-Hugo (1986) *Kampen om TV. Svensk TV-politik 1946-66*, Malmö: Gidlunds.
- Wormbs, Nina (1997) *Genom tråd och eter. Framväxten av distributionsnätet för radio och TV*, Värnamo: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Åberg, Carin (1999) *Den omärkliga tekniken. Radio- och tv-produktion 1925-1985*, Stockholm: Natur och Kultur.

Tidskrifter

- Allers Familjejournal* (54 årgången) fr o m nr 27 –1/7 1930 till årets slut
- Biografägaren*. Organ för Sveriges Biografägarförbund (årg V) 1930
- Historical Journal of Film, Radio and Television*, Vol 2, No 2, 1982.
- Radiolyssnaren. Veckans radioprogram*, årgång 3, 4 och 5(1929, 1930 och 1931)
- Radio och Grammofon*. Organ för: Svenska Radioklubbar-
nas förbund och Föreningen Sveriges Sändaramatörer.
Årgång 7, 1929 och årgång 8, 1930.
- Se. nr 14, 1954.
- Teknikens Värld*. nr 5, 1954.